

KUNFI ZSIGMOND A MÁSIK ÚT

TANULMÁNYOK A SZOCIÁLIZMUS KÖRÉBŐL

MODERN KÖNYVTÁR
SZERKESZTI GÖMÖRI JENŐ

61. SZÁM

BUDAPEST, 1911

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADASA

A szocializmus az élet minden vonatkozására kiterjedő tudományos törekvés, hogy azt széppé, kellemessé és gondtalaná tegye mindenki számára.
(VANDERWELDE).

KUNFI ZSIGMOND

eddig megjelent művei:

Toldy Ferenc. (Irodalomtörténeti tanulmány)

Jókai. (Tanulmány)

A francia kultúrharca

Népoktatásunk bünei

Ki tanítja majd a népet?

A szerző minden jogot fentart magának, a fordítás jogát is

A Modern Könyvtár 1910. június havában indult meg

A MODERN KÖNYVTÁR SZERKESZTŐSÉGE:

VIII. KERÜLET, VAS-UCCA 15/b., I. EM. 18.

TELEFON: 6-89

KUNFI ZSIGMOND

Nagy-Kanizsán született 1879-ben; bölcsészethallgató volt Kolozsvárott; ezután reáliskolai tanár Temesvárott négy évig. Akkor úgy találta, hogy nézetei és meggyőződései meg hivatalos állásából kivánt kötelességei rosszul férnek meg s inkább állásától vett bucsút, semmint sutba dobta volna meggyőződéseit. 1908-ban belépett mint politikai cikkíró a Népszava szerkesztőségébe s szerkesztője lett a szociáldemokrata párt tudományos folyóiratának, a Szocializmusnak. Azóta szóval és tollal harcol a szociálizmus és demokrácia eszméiért és igazaiért. A már említett két lapon kívül dolgozott — szellemi élete kőkorszakában — az Irodalomtörténeti Közleményekbe, később pedig a Huzadik Század, Pester Lloyd, Die Neue Zeit, Renaissance és Nyugat című lapokba.

Eddig a következő nagyobb művei jelentek meg:
Toldy Ferenc. (Irodalomtörténeti tanulmány.) Athenaeum 1903.

Iókai. Politzer Zsigmond és Fia 1905.

A francia kultúrharca. Politzer Zsigmond és Fia 1906.
Népoktatásunk bűnei. Deutsch Zsigmond és Társa 1908.

Ki tanítja a magyar népet? 1909.

A Modern Könyvtár e kötetében részben a szociálizmus tárgyköréből vett, részben az embereket és dolgokat mindenütt a szociálista eszmék és igazságok szempontjából látó és bíráló, magvas tanulmányainak legjava van összegyűjtve.

1911. május havában.

MARX

Közgazdászok, publicisták, szociálteoretikusok emlékétszerint tudós társaságok szürke, arasznyi nyilvánossága őrszi. Ha nem is páratlan, de bizonyára ritka dolog, hogy alapos, tonyolult tudós szavakra olyan millió torku visszhang válaszoljon, mint aminő felelget egyre erősödve és terjengve Marxnak most már csak könyvek és közvetítők médiumán keresztül hol zengő, hol tanító szavára. Az alkotás kéjén, kinján kívül nemes és méltó jutalma teremtő embernek, ha finom idegrendszerekben érzelmek zenéjét vagy intellektuális gyönyörködésnek kissé jeges mámorát tudja felébreszteni, ha a nemes élvezetekre berendezett lelkék szenzációi a jelző fák azon az uton, amerre egy géniusz fájdalom jókedvében elhaladt. De nem kisebb dolog nagy ember-tömegeknek, a még differenciálatlan életmasszájának inkább sejtő, megérző, semmint megértő megmozdulása is, felismeréséül annak, hogy valami olyan erőnek hatása alá került, amely előrehajtja az emberrélevésnek, az öntudat felderengésének tövisszorosokkal, keresztfákkal és Golgothákkal tarkított, de fölfelé vivő országútján.

Marx, aki a szocializmusnak legmélyebben szántó, legnagyobb befolyásu elmélkedője és cselekvője volt, munkásságával ezt a második fajta okozatot idézte elő. Olyan férfiak, akik mögött milliónyi ember tábora áll és ökölbe szorult kezek izma feszül, irták és mondották a fehér, sőt sárgabőrű műveltségnek majd minden nyelvén, hogy az emberies sors megszerzéséért folyó szabadságharcot Marx haditerve és módszere szerint akarják és fogják továbbra is vivni. Hogy ez nagy és komoly dolog, azt bátran elismerheti az is, aki a szocializmust a közömbös figyelőnek, sőt az is, aki az ellenséges érzületű küzdőnek a szemével nézi. Ha a mód, amellyel Marx és a marxizmus a tömegeket hatalmába kerítette, hasonlít ahhoz, amellyel vallásalapítók és vallások hatnak, ez olyan tény, amelyet senkinek sem kell szégyelnie vagy letagadnia. Mert ez csak azt bizonyítja, hogy a gondolatoknak és érzelmeknek a marxizmus néven forgalomba jutott komplexuma is felszerelődött avval a hétmérföldes csizmával, teülmeg-asztallal és a Rossznak avval a gyűlöletével, amely

nélkül semmiféle igazság nem lehet urrá a milliók lelkén. A tömegléleknek csakugy megvannak a törvényei, mint az egyéninek. A benne szunnyadó erőket csak olyan rendszer terelheti egy csomóba, cselekvésre alkalmas hadállásba, amely igazságképen mondja ki a vágyakat, amely az egyetemes fejlődés feltételeiül tudja bizonyítani szükségleteink kielégítésének feltételeit s amely a fejüket emelgető reménykedéseknek és karjukat nyújtogató nekilendüléseknek meg tudja mutatni a szemhatár szélén pirosuló holnapot. Elméletek, még ha a legigazabbak is, ha a világ minden ténye bennük szunnyad is, mint az emberi embrióban sok millió esztendő szerves fejlődésének csapadéka, csak ily uton lehetnek újból tényekké. A tény, a jelenség, amikor egy kiváltságos ember fejében elméletté sűrűsödik, belékerül az elméletek gondolat-koporsójába. A feltámadásnak ára van, az életbe való újra bejutásért belépő díjat kell fizetni; fel kell szednie azokat a ruhadarabokat, amelyek nélkül nem lehet bejárni a millió lélek tágas tartományát. Uralkodó világnézetek, avagy csak szélesen megalapozott tömegöntudatok mindig úgy keletkeznek, hogy valamely tény köré, a valóságnak valamely darabja köré kifejeződik a vágyaknak és szükségleteknek telített oldalából egy szívárványos kristály. A mód, a melyen kollektív öntudatok keletkeztek, mindig ilyen vagy legalább ilyen szabásu volt. A kiformalódott kristályok mégis különböznek egymástól: a jegecedési pontul szolgáló valóságnak és a néplelek mivoltát meghatározó oldatnak minősége, összetétele szerint.

A szocialista mozgalomnak az az ága, amely szellemi, elméleti megteremtőjét Marxban tiszteli — mellesleg az egyetlen szocialista munkásmozgalom, mivel a többiek nem a munkások, hanem vagy papok vagy gyárosok vagy földbirtokosok vagy egyetemi tanárok és magántudósok szocializmusai — is ilyen világnézetkristályá alakult és így megfizette a tömegekhez-beszélhetésnek belépődíját. E részben tehát a tömeg-marxizmus egy töröl sarjadottnak látszik a kereszténységgel vagy bármely más vallásos világnézettel. De fontos megkülönböztető bélége, hogy az a mag, amely körül a vágyak és szükségletek kikristályosodtak, nem a fantáziának, nem a gyermeces természetmegfigyelésnek és naiv antropomorfizmusnak a terméke, hanem az elvontságokkal, fogalmakkal dolgozó észé, a társadalmat megfigyelő és formálni akaró emberi értelemé. S azonfelül lehetetlen meg nem látni rajta azt a másik kiütöző vonást, hogy olyan világnézet, amely nem törődik a természettel, amely nem keresi a világrejtélyek kuicsát, hanem az embert és társadal-

mat tolja a lelki szem sárga foltjára. Nem a természetet akarja a fantázia eszközeivel kielégítő módon megértetni, hanem a társadalmat az értelem fegyverzetével. Ez a két vonás nagy és kis szellemeknek műveiben megtalálható volt már ezelőtt is. De tömeg-öntudaton, népies világnézetben ezek a jegyek nem voltak láthatók eddig. Ebből a szempontból egészen új és eredeti dolog a néplélekben uralkodó marxizmus és mint nevezetes mérföldjegyző a kultúra útján, megköveteli a följegyzést. Fontos meg érdekes tünete annak a lassu, de szakadatlan racionalizálódásnak, amely a külső formák megóvása mellett új tartalmat visz a tömeglélekbe, amely új — s alighanem jobb — borral is tölti meg a régi tömlőket. A világ költőietlen, de mégis nagyszerű józanodásának egyik jelensége a marxizmusnak uralma. A régi hatalmak a tömegeknek és a meséknek szövetségéből szívták erejüket. A marxizmus a tudományos elméletnek és a tömegeknek a frigyé. Az elmélet kart, a tömeg agyvelőt nyert ebben a frigyben. Kant mondotta: szemléletek nélkül a fogalmak üresek; fogalmak nélkül a szemléletek vakok. Nagyobb igazsággal lehet ezt az ítéletet a tömegeknek és az elméletnek viszonyára, a munkásmozgalomnak és a marxizmusnak, a szocializmusnak viszonyára alkalmazni.

Hogy láthatóvá legyen, nem kell Marxot ráállítani a munkásmozgalomnak millió fejű talapzatára. A munkáiból is kitelik olyan fundamentum, amelyről fejfel kimagaslik az ő szakját művelő elsőrendű emberek kicsiny csoportjából. Sőt még az írásai emelvényszeről is leléphet bátran a földre. Magas, széles törzsbe szökött tölgyfaembernek látja akkor is mindenki.

Marx olyanfajta ember volt, aminőt a nagy embereket gyuró természet is csak igen ritkán tud alkotni. Nagy gondolkodó és nagy cselekvő volt egy agyvelőben. Benne a gondolat nem betegítette halványra az elszántság természetes színét, hanem olyan utat mutatott az akaratnak, amelyen kitérők nélkül és így hamarabb juthat céljához. Tudománya az élet szolgálatában állott és a fátylavívő szerepe jutott neki. Élete munkája két alkotásban termette a legkülönb gyümölcsöket: a gondolat világából való az egyik: *Das Kapital*, ha épen egy műhöz akarja kötni az ember az író és kutató Marxnak legérettebb termését; a tett világából való a másik: az Internationale néven emlegetett nemzetközi munkásszövetség, az első nagy kísérlet a katolikus egyházban megtestesült nemzetköziségnek, ennek a magasabbrangu társadalmi életformának vörös földre való ráállítására. Embereket szervezni, másnemű munka, mint gondolatokat logikus

rendbe állítani. A gondolatok felhőjárásának megfigyeléséhez szokott szem bajosan tud hozzáigazodni az emberi testek optikájához, amelynek egészen mások a törvényei. A tudósnak és gondolkodónak az igazsághoz, az emberek vezetőjének, a cselekvőnek az érdekekhez kell igazodnia. Ez két olyan szellemi habitus, amely csak a természet sátoros ünnepein termett emberekben fér meg közös tanyán. Csak a cselekvő és gondolkodó, az igazságot és az érdeket lelki mozgató mivoltában egyaránt felismerő és értékelő elme, amint Marx volt, juthatott rá az igazság és érdek kölcsönös helyzetének, lélektanának arra az elméletére, amelyet a történelmi materializmus néven ismer — s ismer félre a világ.

A történelmi materializmus, sok más titkos lakatnak is megnyitója, az igazságnak és érdekek összefüggéséről feleltetett fel alapvető törvényeket. Nézeteink, meggyőződésünk kialakulásának rejtelmes folyamatára vetett világosságot s idevágó tanítását így lehetne a paraszti, józan ész nyelvén kifejezni: egyesek és közösségek azt itélik igaznak, ami érdekkelnek megfelel. Világnézetünk kialakulásában nem az igazság, hanem az érdek a konstitutív és regulatív elem. Nem azért akar egyén és társadalom valamit, mivel igaznak látja; hanem azért látja igaznak, mivel akarja. Mihelyt nem akarja, mindjárt megszűnt az a dolog igazság lenni. A történelmi materializmus ebben a vonatkozásában közeli rokonságot tart Schopenhauernek gyönyörű filozófiai meglátásával, amelyben megmutatta, miképpen senyved az akarat pórázán, céljainak szolgálatában az értelem, s hogy ez az értelem, amelyet sokan a Világosság fejedelmének néznek, milyen kizsákmányolt, megkötözött rabszolgája a sötétségben tévelygő akarásnak. Ezen a ponton túl azonban, amint az akarásnak és érdekek eredetét vagy mivoltát felfejtik, elemibb tényre visszavezetik, más utat vesz az a két hatalmas gondolatár. Az akarással Schopenhaueri, az érdek marxi fogalmazásának semmi köze sincs ahhoz, a szatócsoknak való, rücskös kis morál-filozófiához, amely azért huzza ki a fuldokló embert a Dunából, mivel felismeri, hogy az utánaugrás kevesebb fájdalommal jár, mint a parton maradás. A frankfurti buddhista az akarással a világ minden tüneménye mögött álló lényeg, Ding an sich-et látja és így az emberi meggyőzések lélektanának metafizikai magyarázatát adta. Nagy távlatokra szomjuhozó szem azonban átsiklott azon a tényen, hogy az emberi világban legalább, az egyén és a minden-ség, a ΣV és a πav között ott terpeszkedik sajátos éghajlatával, levegőjével, vizeivel és hegyláncaival a tömegbe verődött ΣV az emberi társadalom. A történelmi materializmus

az érdeket — schopenhaueri akarásnak ez a marxizmus nyelvére való lefordítása — nem metafizikai, hanem társadalmi tényekre vezette vissza és az emberi meggyőződések lélektanának szociális magyarázatát adta. Az embereknek gazdasági tevékenységében mutatta meg azt az elsődleges mozgató erőt, amely öntudatlan, földalatti csatornákön keresztül hatva, igazi ráncigálója az élet szinpadán fejátszódo látványosságoknak. És azonfelül kalapácsütéseivel porrá zuzta az őserdőkben magányosan tévelygő, kezdetleges embernek gipszlegendáját s eszmeileg is odaállította az embert, ahol a valóságban is él: a maga-szabásu lények sokaságába. Az ujkori ismeretelméletnek állandó erőfeszítései azon kérdés körül forognak, hogy az ismeret keletkezésében és milyenségének meghatározásában minő szerepe van az ismeret megszületésénél közreműködő erőknek, szerveknek. Lockétól és az angol szenzualistáktól, Marxig nyulik e kérdésre adott feleleteknek láncá és durva hasonlattal ugy lehetne jellemezni a megoldási kísérleteket: hogy Locke az idegrendszernek, Kant ennek és az agyvelőnek, Schopenhauer a szexuális életnek, Marx a gyomornak — a megélhetés mindent egybefoglaló szimbólumának tekintve ezt — tulajdonította a döntő szerepet. A keresztény aszkézistól megmérgezett gondolkozás világában a történelmi materializmus a gyomornak pogány és forradalmi tiltakozása volt eddigi — elvi — megvettetése ellen és bevezette az élni-, sőt jólélni akarásnak jogát a bölcsészeti elméleteknek lenge templomába. Hü képe volt ebben is egy olyan tömegmozgalomnak, amelynek minden porcikájában ott feszül a jobb, integrálisabb életnek mindenki számára való akarása.

A történelmi materializmus azonban nemcsak ismeretelmélet, hanem történetfilozófia is. Mint ilyen fontosabb, de egyuttal ismertebb is. A történelmi élet gazdasági magyarázataképen átalakította az egész történetírást s Marxnak, Engelsnek történelmi munkáin kívül olyan művekben mutatta meg módszernek való elsőrendűségét, aminők Mehringnek Lessing-legendája, vagy hogy ne szociálista írókat említsünk: Karl Lamprechtnek Deutsche Geschichte-je vagy Ferreronak a római birodalom történetéről írott munkája. Egy a Kárpátokon átverődött hulláma megtermékenyítette Acsády Ignác magyar történetírást is. Sőt, ugy tetszik nekünk, hogy helyesen magyarázzuk az idők jeleit, ha azt véljük, hogy a huszonegyedik század ballagi aladárjainak és marczali henrikjeinek a 2057—2100-ik esztendőök között megjelenő munkáin is rajta lesz a történelmi materializmus módszerének a bélyege.

A történelmi materializmus harci tudományának másik nagy következménye, a marxizmusnak másik fontos tanítása az osztályharc elméletének felállítása, valamint az ezen elmélet nyomán támadt nagyszabású kísérlet, a politikának tudományos megalapozására, a társadalmi fejlődésben dolgozó erők irányának, tendenciáinak szabatos megállapítására. Ebből a törekvésből született meg a marxizmusnak gyakorlati szempontból legnagyobb alkotása és legeredetibb oldala: a munkásmozgalomnak és szocializmusnak összekapcsolása.

A nyomoruságnak és bűnnek vaskos földrétegei alatt gyötrődő népen Marx előtt is sok nagy embernek esett meg a szíve és indult meg elmélkedő munkára az esze. Merész álmódók és földönjáró mérnökelmék sok, jó-rossz tervet koholtak arról, miképen lehetne az emberiség gazdasági nyomoruságának véget vetni. Bármilyen anyagból is akarták ezek a nemes égen vagy földönjárók, Platontól Fourierig, megépíteni Utopia városát, valamennyi egyetértett abban, hogy az építés munkáját felülről kell kezdeni. A nemes, a jó, a tanult, a vagyonos, a hatalmas embereket kell meggyőzni, hogy nem szabad és nem is okos eltűnniök az igazságtalanságnak és nyomoruságnak uralmát, s mihelyt ez a meggyőződés befejeződött, a sötétség közepéből kinő majd a világosság városa. De senki sem »vetemedett« arra a gondolatra, hogy az elnyomott, az elfajuló, pusztuló, kinjában legfőjebb csak földrengéseket támasztó nép, a munkásosztály lesz ennek az új világnak a megteremtője. Marx szocializmusa ezt hirdette és ennek a tanításnak tudományos igazolásával vitte véghez legnagyobb gyakorlati munkáját. Marx megmutatta, hogy a munkásság mozgalmi apró előnyöknek ideig-óráig való elérésén kívül egyéb eredményt nem tudnak elérni s a szocializmus igazságai elméletek maradnak mindaddig, amíg össze nem találkoznak és közös erővel nem ostromolják a szolgaság várát. A szocializmust nem az emberek jóakaratára, nem nemesebbé válására hanem a gazdasági fejlődés ellenállhatatlan erőire alapítani, vagy még helyesebben kiolvasni belőlük, felmutatni bennük: ez volt Marxnak legsajátosabb és hatásában legtermékenyebb megismerése. És aki igazat ad Hume Dávidnak, a skepsis főpapjának abban, hogy a cselekvés, a megvalósulás a legfőbb bírása minden igazságnak, annak el kell ismernie azt is, hogy ez: a munkásmozgalomnak és a szocializmusnak összekapcsolása volt egyúttal a legigazabb gondolata is a londoni temetőben fekvő nagy halottnak.

A MARXIZMUS

Az emberi történelem tanulmányozója alig ismer szomorubb dolgot, mint azt a sorsot, amely az igazán nagy embereknek, az új, eredeti és mély elméknek jut osztályrészül. Az emberi művelődés folytonosan változik, tökéletesedik. A társadalmi élet szakadatlanul, folytonosan átfurmálódik, de ebben a nagy átalakulásban is egyforma marad az emberiség nagy nevelőinek, az igazi lángelméknek a sorsa. Ahe-lyett, hogy az emberek szívükbe zárnák őket és javukra fordítanak a nagy emberektől megtalált új igazságokat, minden képzelhető eszközzel küzdenek ellenük s megakarják fojtani az új igazságnak eleintén mindig gyöngé szavát. Aki magas távlatból végig néz az emberi történelmen, a századok homályából itt is, ott is egy-egy Golgotát lát kiemelkedni, amelyen valóságban vagy gondolatban felfeszítették a világnak mindenkori hatalmasai és gazdagai az új eszméket, az új igazságokat. Sokratesnek, a görög bölcsnek méregpoharat nyomtak a kezébe. A názáreti Jézust megfeszítették; Giordano Brunot, az olasz bölcsészt máglyán égették meg. Galileit, aki a föld napkörüli forgásának igazságát hirdette, inkvizíció elé állították. Robert Mayert, aki fölállította a modern természettudományok legfontosabb törvényét: hogy a természetben semmi erő sem veszhet el, az örültek házába csukták. Bolyai Jánost, a nagy magyar matematikust bolondnak nézték. Schopenhauert, a német bölcsészt, akinél mélyebbre igen kevesen pillantottak be az emberi természetbe, kinevették, tudomásul sem vették, üldözték és agyonhallgatták. Az eszközök változnak, de a cél és eljárás alapján mindenütt a régi marad.

De nemcsak a nagy emberek ellen szövetkezik és hadakozik a középszerűség, az ujnak gyűlölete, amelyek mögött végső rugók formájában a konzervatív gazdasági és politikai érdekek és viszonyok lappanganak, hanem maguk az új igazságok ellen is. Heinenek gyönyörű mondása, hogy: mindenütt Golgota van, ahol egy nagy szellem gondolatait kimondja, nemcsak a nagy emberekre, hanem a nagy gondolatokra is igaz. A valóban új eszmék, eredeti gondolatok mindig forradalmiak, mert olyan törekvések a szülői, ame-

íyek a világot épen az új gondolatok és igazságok képmására át akarják alakítani. Ezen törekvésnek pedig ellenáll minden meglévő és élni akaró hatalmi érdek, amely az új megismerés, az új igazság elnyomására törekszik. Az új igazságok ellen való hadakozásnak megvan az egész kifejelett harcimodora már. Ma már sem keresztrefeszíteni, sem máglyára küldeni nem lehet a kellemetlen ujitókat. De van azért számos harci eszköz ma is. Először agyonhallgatják, eltitkolják az új igazságot. De mivel ez nem tart el örökké s a dolog a hivatalos, megfizetett vagy kitartott tollak ellenére is eljut a nyilvánosságnak egy része elé, a második lépés az, hogy kimutatják, hogy az új igazság nem is új, hanem jól ismert régi dolog, amelynek nincsen semmi jelentősége, vagy fontossága. De a szívós, makacs, macskatermesztői igazságok tovább élnek ennek ellenére is. Ekkor jön a harmadik ostrom: a többé-kevésbé tudományos bőrbé bujtatott tintakulik bebizonyítják, hogy van ugyan valami igazság az új tanításban, de az olyan kicsi s a jelenségeknek csak olyan szűk körére szorítkozik, hogy nem igen szolgál az emberiség gyarapodására. Az új igazság mindazonáltal mind szélesebb birodalmakra, eddig csötétben maradt földekre szórja rá világító és melegítő sugarait. Erre a hivatalos pénzekben föl hizott tudomány kijelenti, hogy az új tanítás keletkezése idejében ugyan igaz volt, de azóta már annyira haladt az emberi szellem, hogy ma már elévült, megkövesedett, dogmatikussá vált, elvesztette kapcsolatát az eleven élettel. Ekkor szorgoskodnak a találékony és jól tartott tollak s egyre-másra jelennek meg a könyvek az új igazság csődjéről, bukásáról s arról, hogy immár revideálni kell azt, aminek agyonütése nem sikerült.

Nyomorgó, elégedetlen tömegek mindig voltak, amióta a kezdetleges köztulajdon fölbomlásával megalakultak a nagyobb emberi társadalmak. Hiszen, ha az ember szívével hallgatja a történelem tanítását, akkor kihall belőle egy szomorú, de hatalmas dallamot, amely a rabszolgák láncainak csörgéséből szövődik össze. Mindig megvolt a vágy a ki-fagadottakban, hogy fölszabaduljanak, a megterheltekben, hogy felegyenesedjenek. Erről az érzelmi oldaláról nézve tehát a modern munkásmozgalom rokon az elmúlt idők minden nagy népfelszabadító mozgalmával. De különbözik minden eddigi népmozgalomtól abban, hogy ezt a vágyat a tudományos megismerés sziklaszilárdságu talapzatára építette rá. És különbözik abban, hogy míg minden előző népmozgalom a sikert az isteni gondviseléstől, az emberek jóségától, az igazságosság országának eljövételétől vagy más hasonló hol-

miktől, tehát mind olyan dolgoktól várta, amelyek agyrémekek, elképzelt valamik: addig a szociáldemokrata munkásmozgalm alapjául szolgáló marxista tudomány igazságai szerint az emberi társadalomban ható és működő erők ellenállhatatlan kényszerűséggel viszik a kapitalista termelés magaslatára eljutott népeket a rég óhajtott jobb világ felé. A marxista-szocializmusnak egyik legfontosabb, leggyümölcsözőbb tanítása, hogy a mai társadalmakon belül a szocializmust nem csinálják, de az lesz, mivel szükségszerű terméke, de egyúttal olyan is, amely a végleges gyógyulásnak erőt is magában rejt.

A marxizmus tehát azt tanítja, hogy a társadalmi életben törvényszerűségek uralkodnak. Hogy a társadalmakat nem csinálták vagy csinálják, hanem azok lesznek. Hogy a társadalmi életnek ilyen vagy amolyan irányu fejlődése nem az emberek jó vagy rosszakaratótól függ, hanem olyan erőktől, amelyeknek maguk ezek a jó vagy rossz akaratok is csak következményei. Evvel a tanításával a marxista társadalomtudomány beleilleszkedett a természettudományi világfelfogás egészébe. Ennek a természettudományi gondolkodásmódnak ugyanis a törvényszerűségek kutatása és megállapítása a legjellemzőbb vonása.

Hogyan kell értenünk ezt a kifejezést: a törvényszerűségek kutatása? A tudatlan, ősnépek még ma is, hajdan pedig az egész emberiség minden természeti eseményt úgy magyarázott, hogy valami emberi vagy emberihez hasonló gondolatra, az észre, akarásra vezette vissza. Ha villámlott: azt mondták, hogy nyilakat lövöldöz a katonának képzelt, haragvó isten. Ha az eső esett, azt mondták, hogy az istenek sírnak. Ha beteg lett valaki: gonosz lélek szállott beléje, ha meghalt: magához vették az istenek a lelkét. És így tovább, véges-végig. Hosszu, elkeseredett harcot kellett megvívnia az emberi elmének, amíg lassankint, lépésről-lépésről ki tudta szorítani a természeti események magyarázatából ezt az ember-szabású felfogást és elismertette, hogy a természeti események nagy és megmásíthatatlan erőknek következményei. A társadalmi élet tünetjeinek magyarázatában azonban az emberek legnagyobb része még mindig ilyen gyermekesen babonás magyarázatokat alkalmaz és hisz bennük. Az emberek még mindig azt gondolják, hogy az emberek csinálják a történelmet, az eseményeket. Még mindig azt gondolják, hogy a véres forradalmak lelketlen izgatók művei, hogy a háborukat a hadvezérek dicsőségvágya idézi föl s egyik vagy másik ügy bukásának a vezérek árulása az oka. Az így gondolkodó emberek, akik a társadalomtudom-

emánynak kőkorszakában élnek még, természetesen nem tudják megérteni a szocializmust sem. Néhány elégedetlen ember csinálmányának nézik s nem tudják belátni, hogy mennyire tulbecsülik a »leketlen izgatókat«, amikor olyan nagy hatalmat és erőt tulajdonítanak nekik, hogy akkora mozgalmat tudnak csinálni.

Evvél a közkeletű, de fogyatékos és gyerekes fölfogással szemben azt tanítja a marxista társadalomtudomány, hogy a törvényszerűségnek nagyszerű láncza nem szakad el akkor sem, mikor elér az emberi társadalomhoz. Ebben is uralkodik az okozatiság egyetemes világtörvénye: és hogy amilyen natatlan szükségyszerűséggel esik le a kő, amely alól kihuztam a deszkalapot, épen olyan szükségyszerűséggel következnek bizonyos társadalmi okokra a nekik megfelelő okozatok. A társadalmi élet törvényszerűségeinek felismerése és kikutatása ez az első nagy alapelve a marxizmus tudományának.

Azonban azt, hogy a társadalmi életben is uralkodik a törvényszerűség, hogy ott is érvényes az ok és okozat törvénye: ez olyan föl ismerés, amelyet a társadalomtudomány egyéb iskolái, irányai is elismernek és tanítanak. Ha valamely változás történik a társadalmi életben, például ui politikai intézmények keletkeznek, akkor a társadalmi élet minden megfigyelője keresi ennek az okait. A különbség azon a ponton keletkezik, hogy milyen jelenségeket néznek a társadalmi élet változásainak okául. Vannak, akik azt mondják, hogy az isteni gondviselés a világ teremtésekor már előre megszabta a világ folyását és így minden esemény, változás nem egyéb, mint az öröktől működő isteni akaratnak megvalósulása. Mások megint azt mondják, hogy a társadalom azért alakul át, mivel támadnak kiváló nagy emberek, hősök, akik akaratukat, meggyőződésüket, ismereteiket mintegy rákényszerítik az emberekre, belesugallják a nagy tömegek lelkébe s vezetik őket olyan uton előre, amelyet ők jónak ismertek el. Ismét mások azt tanítják, hogy minden társadalmi változásnak az az oka, hogy az emberek általában jobbak, okosabbak lesznek, belátják, hogy ezt vagy azt cselekedni célszerűbb, ilyen vagy amolyan intézményekkel élni hasznosabb, mint másokkal és ezen jobb belátásuk szerint változtatják, formálják a társadalmi életet. Olyanok is akadnak, akik nem az egyes embereknek tulajdonságaiban, hanem általános, valamely nép minden tagjánál megtalálható fiai tulajdonságban vélik a társadalmi élet törvényszerűségének meghatározó okát megtalálni.

Ezek a társadalomtudományi iskolák tehát azt képzelik,

hogy az emberre nézve a legfontosabb életműködés valóságossága, okoskodása, fajhoz való tartozása és nem látják azt, hogy az ember legelső sorban élő lény, amely mint a természetnek minden egyéb élő lényé: élni, megélni akar. Ehhez mérten azoknak kell az egyéni és társadalmi élet legfontosabb, alapvető tényeinek lenni, amelyek ezzel a szükséglettel állanak közvetlen összeköttetésben. Nem a templomokban, nem az iskolákban, nem a szószékben vagy könyvekben, sem holmi ködös faji tulajdonságokban találhatod meg a társadalmi élet legtöbb lakatjainak a kulcsát, hanem mindenütt ott, ahol munka folyik, műhelyekben vagy szántóföldeken, villámos fénnel világított gyárakban vagy sötét barlangokban. A munka az, ami lehetővé teszi a társadalmi életet, az egyéneknek és közösségeknek megélhetését, így tehát a munkában és módjaiban kell azokat a tényezőket is keresnünk, amelyek döntő módon befolyásolják a társadalmi élet kialakulását. Miként a hatalmas fenyőszál, a magasságokba felnyúló tölgyfa is csak a föld mélyéből nőtt ki, úgy nő ki a társadalmi életnek minden, még olyan magas sudárba szökkenő hajtása is a munkának talajából.

Ez a felfogás, amely a munka-hamupipókékat egyszerre az élet fejedelmévé teszi, él benne a marxista társadalomtudomány azon tanításában, amelyet rendszeresen történelmi materializmusnak szoktak nevezni. »Ezt a két nagy fölfedezést: a történelmi materializmust és a tőkés termelés titkának fölfedezését az értéktöbblet révén Marxnak köszönjük. Ez a fölfedezés tette a szocializmust tudománnyá« — írja Engels.

A modern munkásmozgalom nagy tanítómesterei: Marx és Engels azon hitben, okos és igaz hitben éltek, hogy valamely tudományos elméletnek csak egyetlen próbaköve van: az alkalmazás. A történelmi materializmusról sem irtak evvel a hitükkel összhangban testes, vastag köteteket, hanem alkalmazták a múlt és jelen társadalmi élet jelenségeire, amelyek ezen fölfedezés világánál egészen új, meglepő szinten tüntek föl. De azért megvan műveikben ezen elméletnek rövid, világos és szabatos összefoglalása is és minden körülménynél vagy magyarázatnál jobban megismerhetni az ő fogalmazásukból az elmélet lényeges pontjait. Két híres fogalmazása van a történelmi materializmusnak. Az egyik: Marx, Zur Kritik der politischen Ökonomie (A közgazdaságtan bírálatához) előszavában olvasható, ahol nemcsak magát az elméletet foglalta össze Marx tömör, kristálytisza gondolatokba, hanem azt is elmondja, hogy a gya-

korlati, politikai életnek milyen eseményei következtében jutott erre az elméletre. A másik, amelyet fordításban itt közlünk, Engelsnek kis iratában: »Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft« (Hogyan fejlődött a szocializmus utópiásból tudományossá) harmadik fejezetének élén olvasható:

»A történelemnek materialista fölfogása azon alapszik, hogy minden társadalmi berendezkedésnek a termelés és ezen túl a termelt javak kicserélése az alapja. Hogy a történelemben szereplő minden társadalomban a termelt javak elosztását s a társadalomnak ennek nyomában járó rendekre vagy osztályokra való tagolódását az szabályozza, hogy mit és mi módon termelnek és miképen cserélik ki a termelt javakat. Ehhez képest a társadalmi átalakulásoknak és politikai változásoknak végső okait nem az emberi koponyákban, az örök igazság és igazságosság felismerésének terjedésében kell keresni, hanem a termelési és cseremódok megváltozásában; tehát nem az illető korok bölcsészetében, hanem gazdaságában. Annak kezdődő fölismerése, hogy a fönnálló társadalmi intézmények oktalanok és igazságtalanok, hogy ami hajdan észszerű volt, az most esztelen, ami jótékony volt, az ártalmas; mindez csak annak a jele, hogy a termelés módjában és a csereviszonyokban észrevétlenül bár, de olyan változások mentek végbe, amelyek nincsenek összhangban a régebbi gazdasági viszonyokhoz idomult társadalmi renddel. Ebből következik az is, hogy a létrejött visszasságok megszüntetésére alkalmas eszközöknek többé-kevésbé kifejlődött alakban szükségképen meg kell lenniök a megváltozott termelési föltételekben. Ezeket az eszközöket nem az emberi koponyákban kell föltalálni, hanem az emberi fej segítségével fölfedezni kell őket a termelésnek meglévő anyagi tényeiben.«

Hogy egy példával megvilágosítsuk ezt a tanítást: a középkorban az ipari termelésnek szinte kizárólagos uralkodó formája a kisipari és házi ipari termelés volt. E kicsiny termelési erőket könnyű volt szervezni és a szervezés javára is vált az iparnak. Ezért vált ki az ipari termelés ezen szükségleteinek megfelelő társadalmi forma: a céhrendszer. Azonban a gazdasági élet nagy átalakulásai, hatalmas, új termelői erőknek keletkezése szűkké tette ezeket a társadalmi formákat. A céhrendszer, amely hajdan elősegítője volt a termelésnek, most gátjává, akadályozójává lelt. A gazdasági erők szétfeszítették ezt a formát és így foglalta el helyét a szabad versenyen alapuló gazdasági rend. Ennél és evvel ugyanaz a folyamat ismétlődött, mint a céh-

rendszerrel. A szabad versenyen alapuló gazdasági rend egy ideig hatalmas emelője volt a termelésnek. A javak óriási megnövekedése, a termelési erő bámulatos megnagyobbodása volt következménye. A technika fejlődéséből megint új, az eddigieknél is hatalmasabb termelési erők állottak elő, amelyek a korlátlan, szabad verseny társadalmi berendezése mellett nem tudnak érvényesülni. Ezek a nagy gazdasági erők újból szétvetik a régi formákat s a trösztök, kartellek stb. formájában az egyik oldalon, a munkásosztály szervezkedésében a másik oldalon kiképzik magukból az új gazdasági szerveket és rendet. Minden ilyen gazdasági átalakulásnak azután rengeteg velejárója, kísérője van. Átalakulnak első sorban a politikai intézmények és viszonyok. A törvényekben is kifejezésre jut a gazdasági élet új rendje. De ott van a nyoma a vallásban, erkölcsben és művészetben is.

Éz emberek nem idézik elő ezeket a változásokat, akarva, szándékosan, öntudatosan, hanem ellenkezőleg, követik őket, idomulnak, alkalmazkodnak hozzájuk. Ezek a formák, modellek, amelyekbe beleöntik a társadalmi élet folyékony anyagát. Ezek a változások az alapvető, meghatározó, utmutató tények. Ezek az okok. A többi, ehhez mérten, okozat, következmény.

Ha ennek a fölfogásnak a világánál vesszük szemügyre a szocializmust, akkor az kettős formában jelentkezik. Először az emberiség egy igen nagy és egyre növekvő részének különös lelki állapota gyanánt, amelynek alkotó részei a fennálló társadalmi berendezkedéssel való általános elégedetlenség és a felismerése annak, hogy ezen állapotokból való kivezető utat már kalapálják, munkálják a ma gazdasági rend keretein belül is hatalmasan működő gőzkalapácsok. De jelentkezik másrészt, mint az a gazdasági tény, hogy a termelési erők összeütközésben vannak a termelés viszonyjaival; mint az a gazdasági baj, hogy kibékíthetetlen ellentét van a termelésnek társadalmi és a termelt javak eltulajdonításának egyéni módja között; mint az a gazdasági tény, hogy a termelt javaknak csak elenyésző kis része a termelő munkásoké; mint az a gazdasági tény, hogy az egyes gyáron belül érvényben lévő munkafelosztás, tervszerű termelés ellentétben van a társadalom egészében uralkodó termelési anarchiával, fejetlenséggel. És az a lelkiállapot, amely mint a szocializmus világnézete jelentkezik, nem egyéb, mint tükörbeli képe annak a gazdasági állapotnak, azoknak a gazdasági viszonyoknak, amelyeket az imént jellemeztünk. Ha pedig így áll a dolog, akkor a történelmi materializmus

tanítása szerint a szocializmus nem valamely eszmény, amelyet gonosz vagy vakmerő álmodozók gondoltak ki, hanem szükségképpen elkövetkező fejlődési fok a társadalmi életnek, amelynek eljövételét az emberek lassíthatják vagy gyorsíthatják, de melyet megakadályozni nem tudhatnak.

Igy kell érteni Liebknecht híres szállóigéjét, amely szerint a szocializmusnak az a föladata, hogy az új társadalomnak vajadását, a világra jövetelével járó szülési fájdalmakat enyhítse. Amiképen a hűbéri termelés társadalmát fölváltotta a tőkés termelés társadalma: épen úgy fogja a tőkés termelés világot fölváltani a szocialista termelés világa, mihelyt a tőkés termelés módja már nem tud urrá lenni a benne működő, ható gazdasági erőkön és mihelyt azok az erők annyira fölgyülemlenek, hogy elég elősek lesznek a mai termelés kereteinek szétfeszítésére. Hogy jó lesz-e, igazságos lesz-e, szép lesz-e a szocializmus világa: ezek érdekes, fontos kérdések, de a szocialista termelés eljövetele teljesen független az ezen kérdésekre adandó feleletektől. El kell következnie a szocializmus világának, mert a mai gazdasági rend már nem elég nagy a benne működő gazdasági erők számára s ezen tönkre kell mennie ennek a világnak. El kell következnie, mert csak a szocializmus tudja megoldani, kibékiteni, egy fensőbb egységbe kibékiteni a mai termelésnek jelzett ellentéteit. El kell következnie, mert a mai termelési viszonyok a javakkal együtt termelik azokat az erőket is, amelyek elpusztítják ezt a társadalmi rendet s munkálnak az ujnak létrejöttén. Amint a kommunista kiáltvány írja, a kapitalizmus, hogy élhessen, kénytelen folyton termelni a saját sirásóit is. Ezek a sirásók: a modern bér-munkások, proletárok, akik láncaiktól nem szabadulnak meg előbb, míg a mai társadalmi rend, amely a termelési eszközöknek magánosoktól való birtoklásán alapszik, helyet nem ad annak a társadalmi rendnek, amely a termelési eszközök kollektív birtoklásából fog kialakulni. Ily módon a társadalmi fejlődés iránya összeesik a proletáriátus életérdekeivel. A munkásosztály szocializmusa lélektani kifejezése, az érzések és gondolatok nyelvére való lefordítása a gazdasági éle objektív (tárgyilag) tényeinek. A szocializmus és a munkásosztály egymásra találtak és e kettőnek egybekapcsolása, szervei összefüggésüknek fölismerése és tudományos bebizonyítása a marxizmus legnagyobb, legfontosabb tette.

A VILÁG ORGANIZÁCIÓJA

A világ organizációjának nagyszerű munkája folyik le a ma élő emberek szeme előtt. Napról-napra növekednek azok a gazdasági és lélekbeli fonalak, amelyekből az egységes, noha nem egynemű emberiségnek a pompás szövetét készítik ki a fejlődés hatalmas erői. Mind több nép egyénisége, különös sajátossága kerül bele ebbe a készülő szövetbe, színesítő, erősítő, gazdagító szál gyanánt. Árucikkek, gondolatok, intézmények és szükségletek áramlása és szakadatlan forgalma egyre távolibb világokat von bele a művelődés körébe s dolgozik a minden vonatkozásban egységes emberiség kialakításán. Ha egy pillanatra megállítja az ember az eseményeknek szemünk előtt elrobogó gyorsvonatát, ámulva kell észrevennie, hogy mennyi minden dolog lett a mai ember életének darabjává, fontos és meghatározó erejű részévé. Életmódunkat megnehezítik vagy megkönnyíthetik olyan események, amelyeknek színhelye több száz-ezer kilométer távolságban van tőlünk. Az, hogy milyen időjárás van Argentiniában, igen nagy mértékben befolyásolja kiadásaim mértékét s hatással van arra, hogy milyen ruhát vásárolhatok s mennyi pénzem marad kulturszükségleteim kielégítésére, könyvek vagy újságok vásárlására. A newyorki börzén spekuláló pénzembernek a keze beleér a legutolsó koronaszövetkezet hálójában vergődő váltóadósoknak a zsebébe. S az, hogy mennyit ad a zálogházban a becsüs a házbérnegyed előtt bevándorló asztalterítőre vagy télkabátra, attól is függ, hogy minőnek mutatkozik az egyiptomi vagy kubai gyapottermés. Ha déli földgömbnek tropikus tengerpartján aranybányászás vagy gyémántlelés lehetősége vagy híre támad föl valamelyik párisi lapban: akkor a kis és nagy garasok mozgolódní kezdenek a trösztfejedelmek nagy, fényes szekrényeiben s a francia paraszt asztalfiájában s az angol főnemes vadászkastélyában épúgy számot tesz ez az esemény, mint a nagy gyarmatállamok gyarmati hivatalaiban. Ha a pittsburgi vasművekben nem rendelnek ul sineket, arra a magyar sorozóbizottságok több épkezláb ujoncot tudnak szállítani az osztrák-magyar közös hadseregnek s nincsen szükség arra, hogy Mezőhegyesen a nyári hónapokban államj pálinkával ittassanak le egynehány ezer

rutén parasztoi. Ezer és ezer kapun keresztül küldi minden nép, minden ország s minden egyes ember felé az összemberiség élete az üzeneteket, hatásokat, építő és romboló erőket. Mindenki kezdi érezni az egyetemes összefüggésnek, a soha nem álmодott egymásrautaltságnak tényét: s ez a kölcsönös függés, ez az állandó egymásrahatás formátlan, összefüggéstelen formájából kiemeli s szervezi az egész emberi tevékenység világát.

Ezt a világot és embereket összekapcsoló munkát a tőke végzi s nem véletlen, hanem szükségszerű dolog azért, hogy az egyetemes egymásrautaltságnak az érzése a tőkének egyik legnagyobb szerű alkotásában: a szocializmusban ébredt legelőbb s a legvilágosabban önönmagának tudatára. Amit a tőkéstermelésmód a világból s a világon csinált: páratlanul áll az emberiség történelmében. Csodálatosak a gépek, amelyek magukba szívták az ember értelmét és erejét: a millió esztendővel ezelőtt süttött napnak megkövesedett energiájával készítenek ruhát a számunkra s viszik az embert a levegőben a madarak módjára. Nagyszerűek az alkotásai, amelyekkel a munka termelő erejét megszorozta s a hasznos és szép dolgoknak olyan tömeget zuditotta az emberekre, aminőt a mesék tündéireiről s az alkotó istenekről sem tudott maga elé fantáziálni a képzelet. Népszerűsített italaival megmérgezte millió ember testét, megtámadta idegrendszerét s a jövőd élet csiráiból is elgondolhatlan mennyiséget pusztított el. Kinában parlamenti képviselőt ül össze, Indiában a politikai terrorizmus emeli föl véres fejét, Afrika belsejében gyárkémények füstölögnek és népfajok pusztulnak ki, Blériot repül és Ehrlich Pál Frankfurtban meggyilkolja a spirochetákat: mind ebből a tőke munkája és alkotása, valamilyen közeli leszármazója vagy távoli függeléke beszél hozzánk. De mindennél nagyobb és értékesebb műve is van a kapitalista civilizációnak: a szocializmus.

Mert a szocializmus nélkül mindez a nagyszerűség és csoda nem a nagyobb boldogság, de a mélységesebb nyomorúság emelőrudjává lesz. A szocializmus nélkül a munkát-kímélő gép az ember számára a több munka és nagyobb fáradtság nemzőjévé válik. A szocializmus nélkül a sok cipő, amit készítenek, a sok szövet, amit gyártanak, azt idézi elő, hogy több lesz a rongyos és mezitláb ember. A szocializmus nélkül a békesség és összhang művei a háboru és gyilkolás szerszámaivá lesznek. A szocializmus nélkül a kapitalista civilizáció a barbárságnak, a mai műveltség a legrettenetesebb műveletlenségnek magvetőjévé válik. A szo-

cializmus révén lesz a kapitalizmus romboló, életet megsemmisítő energiából építő és az élet mindenféle formáját megtermékenyítő, magasabbrendűvé és jobbátévő erővé. Nagyszerű történelmi rendeltetése a pusztító árvizet termékenyítő folyóvá átalakítani. Amit a természettudomány tett a természet erőivel, a társadalom erőivel s elsősorban a kapitalizmusban feszülő és zuhogó erőkkal, azt műveli a szocializmus. Ezért nagyobb szerű a kapitalizmus minden más velejárójánál a szocializmus.

Napi küzdelmek, apró tusák, visszaesések és látszólagos eredménytelenségek között időnként minden szocialista emelje föl szemét s érezze meg, hogy kis és nagy dolgok, amelyeket tesz vagy elmulaszt, ezzel a nagy világtörténelmi erővel vannak kapcsolatban. Ha ráeszmél erre, minden dolga, amely sokszor jelentéktelen, fölösleges vagy unalmas palástban jelenkezik szeme előtt, egyszerre megmagasodik s nagy és szent dologgá lesz. Amikor egy fillér bérjavítást kell megszerezni a munkás számára, amikor a bizalmiférfinak a műhelyben való elismertetéséért füstös korcsmában, becsukódó szemű emberek között kiteszi a lelkét, amikor a politikai jogok száraz kenyerének szükös karajáért századszor mondja el ugyanazt a tanító vagy lelkesítő, előrehajtó vagy fölvilágosító szót, amikor ráüti az erkölcsi szegyenbélyeget a sztrájktrő homlokára vagy a börtönbe vándorol igazságot kimondó, jogot követelő tettért vagy szóért: valamilyen formában, valamilyen vonatkozásban annak a nagy és áldásos folyamannak a medrét ássa, amely ember számára először fogja a szó igaz értelmében lakhatóvá tenni a földet.

Mindenféle gátak és akadályok merednek az új energiák útjába. Mindenfelől rátehénkedik a múlt a jelen és jövő izmaira s nem engedi az új erők építő és teremtő, hanem csak pusztító és degradáló és haláltokozó hajlandóságait kifejlődni. Intézményekben és érdekekben, a gondolat idegpályáiban s az öntudat küszöbe alatt lefolyó lelki életünkben, szokásokban és félelmeinkben lakik a múlt. A jelennek és jövőnek ellenségei nemcsak körülöttünk, hanem bennünk is élnek s szakadatlanul folytatják önfentartásuk harcát a lehető életük, az emberré válásnak módja és föltételei ellen. Ezért kell az építés munkáját alulról kezdeni s szünet nélkül üzni, izzadó, füstös, büzhödt levegőjü munkába fogva éjet és napot.

Ezért nincsen nagyobb és szentebb, világtörténelmi jelentőségben azzal vetekedő erőkifejtés, amelyet a szocialista agitátor, hivatásos és alkalmi, kifejt. Beleférközni minden egyes proletár lelkébe, öntudatosá tenni mindegyik számára,

amit a világ erői az ő számára is dolgoztak, fáklyát gyújtani mindegyikben világító és perzselő szerszám gyanánt, megvívni s megnyerni a csatát, amelyet a világban akarunk megvívni és megnyerni, előbb minden emberi koponyában és szívben: ilyen képe van a világ organizációjának az egyes ember számára s ez jut benne legfontosabb lelki munka gyanánt a szocializmusnak. Vasuti sínek, vasuti kocsik gurulnak Budapeستől Wladiwostokig, Newyorktól San Franciscoig: az elnyomott és kizsákmányolt emberek lelkében is meg kell indítani a gondolatjárás sineinek építését és el kell rajtuk gurítani ugyanazt a kocsirakományt. Ez a munka nem kisebb, nem alábbvaló s nem nélkülözhetőbb, mint az őserdők irtása vagy új szénbányák nyitása. S az aszálynál, amely eltűzeli az argentiniai buzaföldeken a kalászt, nem kisebb baj s nem kevésbé a saját bajunk az is, ha bárhol sötétség ereszkedik le a lelkekre és az alázatosság meg a mindenbevaló belenyugvás hegycsuszamlása előtti a szabadulás és föltámadás lélekkutait. Tudatlanság, szolgaság és nyomor bárhol lapul is meg vagy kérkedik, nem lehet idegen vagy közömbös azok számára, akik tudást, szabadságot és jólétet kívánnak és akarnak teremteni minden ember számára. Ezért viszi a szocializmus a maga nemzeti küzdelmét nemzetközi módon. Ennek a nagyszerű és egyetemes emberi szolidaritásnak a szelleme lüktet a szocialista Internacionaleban.

A hatalom, a vagyon s a műveltség birtokában levő emberek eddig is, mióta a szem vissza tud nézni a történelemben, mindig szervezetten és szervezetek, intézmények birtokában fordítják a maguk gyarapítására az összesség erejét. A szocializmus oda viszi be a szervezkedés gondolatát és szükségességét, ahol az évezredek büneinek csapadéka gyanánt szervezetlen, öntudatlan tömegek éltek eddig szépség-, erő- és örömhijjas életüket. A magányos ember s a magányos vágy, a magányos akarás és a magányos elégedetlenség csak lélektani tények, de nem társadalmi erők. Ezt az igazságot belátta a szocializmus és a vagyonos osztályok kisajátítását már megkezdte, mikor elhódította fölük a szervezkedés gondolatának szükségét s ma a világon már mindenfelé ugyanazon lobogó alatt, ugyanazokkal a jelszavakkal, a lázadás és elégedetlenség erőinek ugyanazon módon való szervezett fölvonulásával folyik a szegénység nagy világmozgósítása. Politikai jogokat, védelmet a gyöngye javára, nagyobb harckészséget a munkás számára, hővebb részt a műveltség kincseiből követel a szocializmus világszerte s mindezt csak eszközül kívánja fölhasználni arra,

hogy kifordithassa a mai világot a sarkaiból. A munka elgondolhatlanul nagy és nehéz, mivel a pántok évezredek alatt készültek és mélyen bele vannak verve a szokás szögeivel az emberiség eleven testébe. De mindenféle lazulnak s a csuhás és csuhátlan Jeremiások, akik telejajveszékeli a világot panaszos szavakkal, az emberiség tulnyomó nagy számának evangéliumot hirdetnek a szónak abban a szó szerint való értelmében, amikor az evangélium jó hiradást jelentett. A hit, a tekintély, az alázatosság, az igénytelenség, a törvények tisztelete mulófélben van s ui lélek száll az emberiség nagy, lomha testébe.

Persze, nem élt volna Marx számunkra s nem állította volna a társadalomtudományát levegős fundamentumról a gazdasági tények talapzatára, ha ennek a romlásnak és építkezésnek, ennek a nagy lelki organizációnak meghatározó okát nem a munka módja átalakulásában látnók. S mivel ez az átalakulás csak irányában, de nem egyuttal ütemében is, egységes, előrehaladottabb s visszamaradottabb tömémentelen ok hatása s összemüködése következtében: a szocializmus törekvései is más és más konkrét követelésekben öltének testet. Ami az egyik helyen mint iövendő tüzek délibábia táncol a szemek előtt s hívogat, másutt már a multnak darabjává lett. A holnap vágyai sokak számára tegnap küzdelmei s talán csalódásai is lettek.

De minden különbözősége ellenére is megvan a nagy-szerű formai egység ebben a fölvonulásban: amikor az általános választójogért küzd a magyar proletár, amikor a kolostorok kapuját döngeti a spanyol munkás, amikor a junkerek és a gyárkémények arisztokráciájának szarvát töri le a német, amikor Dreadnoughtok építése ellen lázad az angol, amikor az öreg ember számára tisztességes ellátást követel a francia, amikor a bitófa tövéből sóvárogja a szebb életet az orosz: mindebben a sokféle, látszólag összefüggéstelen munkában és cselekvésben ugyanaz a nagy erő dolgozik, amely ezer kapun, száz uton keresztül törekszik a munka, az élvezés a gondolkodás és akarás szocializálására.

Ha jól szemügyre veszi az ember e sokrétű életet, néhány nagy főáramlatot vehet benne észre. A szocializmus első nagy munkája a tömegek nevelése, fölvilágosítása, első-sorban a társadalom és természet legfontosabb tényének megismertetésére nézve. Másik nagy munkája a fölvilágosítás, a lelkileg egész ember kifejlődhetése testi és lelki feltételeinek a megszerzésére irányul. Ez alá a tevékenysége alá kell sorolni a gazdasági munkásmozgalomnak minden ágát,

elsősorban azt a két nagy áramlatát, amely a munkást, mint termelőt és fogyasztót érinti, a szakszervezeti és szövetkezeti mozgalmat. Működésének harmadik terére akkor lép s úgy léphet, ha a fölvilágosított s testileg-lelkileg harcképessé tett munkást a társadalmi intézményeknek meghódítására indítja el. A társadalmi erő intézmények útján tud hatalommá lenni, érvényesülni. A szocializmus ezeket a társadalmi intézményeket akarja meghódítani s ami ezzel egyértelmű, átalakítani. Az elnyomás és elgázolás szerszámaiból, amik eddig voltak, a szabadság és fölemelés műszereivé akarja tenni. Az állam és község eddig igaz, mindig arra kellett, hogy elnyomja a szegényt s jogtalant. De azt még senki sem bizonyította be, hogy ezek az intézmények nem is lehetnek a mindenki számára való jólét és szabadság emelőrudjai. Mindez a tevékenység, a munkásosztály nevelése, testi és gazdasági megerősítése s küzdelme a hatalomért: ellenképe, ellenkező pólusa annak a munkának, amelyet a tőke a termelés terén, szervezés és növelés terén végez. Ugyanannak a folyamatnak lélektani, fiziológiai és szociális mozzanata a szocializmus, amelynek gazdasági fejezete a tröszt, a munka produktivitásának növekedése s a régi munkamódok pusztulása. A világ új épületét két oldalról: felülről és alulról építik egyszerre.

EMBERTEREMTÉS

— Egy csoda sem tart három napnál tovább. Ez olyan törvény, amely maguknak, hangos szocialistáknak is parancsol s érzik is már nagy erejét minden porcikájukban. Hiába való minden ugrándozásuk, ma már mindenki tudja azt, hogy a szocializmus Magyarországon lejárt magát. Amikor felütötte a fejét, sokan szépnek, mások félelmesnek látták. De mindenki számára érdekesség volt. Akik félték tőle, azt hitték, hogy állandóan napirenden lesznek a bombamerényletek, vagy legalább is az ablakbeverések Budapesten. Ákik szépnek találták, azokat megragadta a szocialista munkáról támadt legenda, aki napi tizenkét órai munka után éjjel nekifekszik Marxnak, Hegelnek és az egyetemi tanárokat megszégyenítő tudásvágygal műveli a filozófiát. A jótét-lelkeket, a filantropokat megnyerte a maga számára a szocializmus a szegénység nagy kérdéseinek a megbolygatásával. S az összes romantikusokat a szegények, az elnyomottak, az inségesek sorsával való meleg törődésével. Szép, nagy, nemes érdek sugárkévéje esett rá a bontakozó szocializmusra. Az idealizmus harsonái fújták az indulóját s az új kulturát, az egyenlőség, testvériség, szabadság kulturáját reméltük a szocialistáktól. S mi lett belőle? Ötfilléres, háromfilléres órabérijavitások, bizalmiférfi rendszer elismerése, munkaközvetítés, jancsibankók eltörlése, pártadó s mindennek tetejébe ez a türehetlen, unalmas, ezerszeresen csömört okozó követelődés az általános választójog után, amelyet már csak azért is szeretne az ember, ha megvolna, hogy a szocialisták hagyják abba azt a szakadatlan kiabálást, papíron és szóval utána. Szidják a minisztereket és szolgabirákat, állandóan lelketlen kizsákmányolóknak nevezik a gyárosokat, osztályharcot emlegetnek s ha nagyon kultüremberek kívánnak lenni, akkor a történelmi materializmusról beszélnek. Uram, nézze, mindez olyan unalmas, kopott, szürke, érdektelen, hogy nincsen ember, párt, mozgalom, amely bele ne halna ennyi szürkeségbe, ennyi unalomba!

— Hagyja abba, uram, ezt a dolgot. Ön szidni is rosszul tudja a szocialistákat. A legjobb érveket elfelejti, hacsak nem a szónoklattan szabályai szerint jár el és a legnyomósabb okadatokat a végére akarja hagyni. Abban, amit

mondott, sajnálattal nélkülöztem néhány igen fontos adatot. Így semmit sem szólott Ön a munkásvezérekről, akik a munkások filléreiből fényes fizetést kapnak, jól élnek és uri módon henyélnek. Arról is megfeledkezett, hogy rámutasson a szocialista pártban kifejlődött állás- és mandátumvadászatra, amely annyira elvakította a tőle megszállott embereket, hogy ők, a »forradalmárok« — Ön ezt a szót bizonyosan idézőjelbe tenné — nem átalottak saját nemzetük ellen az abszolút császári hatalommal szövődkezni. Jelzem, hogy még nem értem el a fegyvertáram végére s van még bőven anyagom. De úgy gondolom, hogy már ebből is meggyőződhetik arról, hogy ebből a tárgyból nem érdemes Önnek az én számomra előadást tartani; mert én mindent tudok. Nemcsak az Ön tényeit, hanem értékelésüket s az Ön számára való jelentőségüket is.

— Elismerem, jó fogás az ellenfél érveit előszedni s azzal akarni élvezni élüket, hogy magunk vonultatjuk fel őket. De vénebb róka vagyok én, semhogy így lehessen ellenem harcolni. S kijelentem, hogy ezek a dolgok nem veszítenek súlyosságukból semmit azért, hogy egy szocialista sorolja föl őket.

»

Hallom sokszor, elgondolom még többször mind e mérges beszédek és úgy érzem: érvvel vagy ököllel, de valahogyan hadba kell szállanunk a termelőikkel. Föl kell világosítanunk, meg kell győznünk őket s ellenséges vagy tudatlan gyommal fölvert agyvelejük ugarát a mi igazságaink és meggyőződéseink ekéjével föl kell szántanunk. S miközben keresem össze az érveket, haditervet koholok ellenük: fölvonul a szemem elé egy másik fölszántani való területnek a képe. Nincsen vége semerre. Belevész a szemhatár szélén a végtelenségbe. A magyar nyomornak és inségnek a képe, amely parancsoló üzeneteket küld felénk, amely hívogat és az életünk munkájára emlékeztet bennünket, amelyet nem szabad egyébre elpocsékolni, mint az ő szolgálatára fordítani. Milyen mély és végtelen az életnek ez a fekete táblája s mennyit szenvednek, nélkülöznek itt az emberek! Mennyi millió van olyan, akinek az életét ha kellene élnem, inkább fölakasztanám magamat! Hányan vannak, akiknek életébe semmi sem jut mindazokból a fényességekből, amelyek egyedül teszik érdemessé az életet arra, hogy végigélje és végigküzdje az ember. Mindaz a szegénység, amely sokszor nem is tud rólunk, amely közömbösen fordul el

tőlünk, ha közeledünk feléje, amely nem egyszer kezet is emel reánk: ez és nem a mérgesnyelvűek azok, akiket nekünk nézünk, szolgálunk, ostromolunk és megmozdítunk kell. A nagy és egyforma szürkeségből előbujik egy-egy kép:

Messze, az ország délkeleti részén visz ki a vasúthoz egy egyfogatu kocsí. Hosszu és rázós az út, sötétben semmit sem látni a rosszul világított városból, kiülök a bakra, a kocsis mellé. Nem látok belőle sokat, csak rongyos, fellegajtó galléru köpönyegét s egy kemény kalapot. Beszélgetünk:

— Hova való maga, uram? — szólalok meg.

— Idevaló vagyok.

— Járt-e már másfelé is?

— Nem voltam én még sehol, csak a szomszéd faluban.

— De vonaton csak ült már?

— Nem ültem én még soha.

— Mi a mestersége?

— Cseléd vagyok az özvegyasszonynál. Azé ez a kocsí meg a ló.

— Nem is volt más mestersége?

— Nem bizony.

— Hány éves?

— Harminckilenc.

— Aztán hány éve, hogy cseléd?

— Az idén mult Szent Mihálykor huszonkilenc.

— Mennyi fizetést kap?

— Tíz forintot egy hónapra.

— Van-e felesége?

— Van bizony jó, dolgos asszony, mosóné; meg van öt gyermekem is.

— S meg tudnak élni ebből a keresetből?

— Meg, mert az asszony is keres hozzá. De meg aztán mit csináljak, ha nem adnak többet?

— Hát aztán mikor szokott otthon lenni?

— Éjfél felé kerülök haza, de négy órára már ott kell lenni a standon.

Mit csináljak, ha nem adnak többet? A huszonkilenc esztendeje bakon ülő embernek ez az egyszerű, természetes kérdése, mint valami botütés zuhant a fejemre. Az a szörnyű tanácstalanság, az a rólunk, dolgainkról, segíteni akarásunkról való teljes nem tudás, ami e szavakban volt, sokáig égett a lelkemben. S mögötte megjelent a nagy, nyugtalanító kérdőjel a számomra: hogyan lehetne lázadó,

követelő lelkünknek tüzéből, a mi mozgalmunk nagy és szép ideáljából minden szegény koponyában világosságot, minden kunyhóban mécesst gyújtani s megéreztetni mindenki-vel annyira, olyan elevenen, olyan égetően a saját nyomorúsá-
gát, megalázó és lázító helyzetét, sorsát, mint ahogy mi érezzük. Mennyi munka, mennyi föladat, mily óriási erő-
feszítések hívogatója egy ilyen kérdés, amely millió és millió néma vagy néha megszólaló ajkáról hangzik felénk. Mit csináljon, ha napsugárból és műveltségéből, élelemből és sza-
badságból, ruházatból és életörömből, egészségből és nyu-
galomból nem adnak többet? Mit csináljon, ha mindent csak úgy kap, hogy adnak neki s az övéhez mindenki úgy jut hozzá, hogy elvesz i tőle? Mindenét, amije van, úgy adják neki s mindenét, amije nincs, úgy elveszik tőle. Be van ékelve sok milliomodmagával az emberi társadalomba, a legnyomorultabb, a legszánalmasabb és legtehetetlenebb valami gyanánt az ég ez alatt. Ami fegyvert a természet adott az élő lényeknek: azt ember-volta elvette tőle, attól a többi körülötte nyüzsgő és társadalommá szervezkedett ember megfosztotta. Aminő fegyverekkel pedig agyar, nagy köröm, hatalmas izom helyett a társadalom fölszerelte az embert: azokat még nem tudta megszerezni. Gyámoltalanul, megroskadtan áll ott a nagy forгатagban: állati fegyverek-től má megfosztva, az emberiekhez még el nem jutva. Mint nagy szemrehányás, nagy intőjel számunkra ezzel a kér-désével: Mit csináljak, ha többet nem adnak?

S milyen kevés, mennyire semmi, amit neki és a faj-tájának adnak s mennyire megrontja a lelkét, mennyire el-
adja a saját maga és az utánakövetkezők üdvösségét, hogy azt a keveset is adják neki s nem ő veszi el a maga szá-mára. A minap hallottam, amint a gyermekmenhelyet áldotta és dicsérte egy takarítónő: az ura öt hónapja munkanélkül való kávéfőző; gyerekeiket, kettő volt, elhelyezte a menhely s az asszony most elszegődhetik cselédnek s így nem kell lakás, élelem számára külön keresni, külön gondoskodni. Szét-
robbantja, a világ négy tája felé szétszórja a nyomorúság és inség a családot. Gyermeket, apát, anyát elsodor egy-mástól s e nyomorult emberek hálálkodó könnyel mossák a kezét és csókolják a korbácsot, mely így széjjelostorozta őket. Hajlékhoz, ételhez, ruhához, ilyen módon mégis csak eljutnak s ha nem is mondják, mégis ez a gondolat van mindannyiuk lelkében: Mit csináljak, ha többet nem ad-nak?

Nincsen nekünk nehezebb és szebb feladatunk, mint: nem feleletet adni erre a kérdésre, hanem az egész kérdést ki-

irtani s ezzel a másikkal helyettesíteni: mit kell tennem, hogy elvegyem azt, amihez jussom van? A földre néző, a hajlott dereku, az alázatos ember ellen irtó hadjáratot viselni s elégedetlenné, hálátlanná, követelődzővé, telhetlenné tenni őt. Ez az igazi emberteremtésnek munkája. Mert nem ember az ember mindaddig, amig eleven gyűlölettel, vérben forgó szemekkel nem nézi azokat, akik gátjai annak, hogy igazán emberré legyen s emberhez méltó életet éljen. Micsoda gyönyörű emberformáló erő ez a gyűlölet, amely feszíti és fűti a már öntudatra ébredt munkás elméjét! Milyen pompás látvány, amikor egy-egy füstös korcsma-szobában, rossz világítás mellett, nem épen formás mondatokat kiált bele valaki a több száz főből álló tömegbe s visszhangképen jönnek e drága szép szavak: Gyilkosok! Kötelet a nyakukba! Nem tűrünk tovább! s azután mind e szavak nagy összevisszaságában megkavarodnak a levegőben, úgy, hogy értelmet kihalászni belőlük nem lehet, csak nagy zúgássá olvadnak össze, előhírnökéül a vajudó, készülő, széles talpazatu ui életnek, amelynek lidércétől ezeket a gyűlölet-megérintette embereket eltéríteni már nem lehet.

A MÉLYSÉGBŐL

A gazdasági válság szeges ostorának csapásai alatt gyakran megvonaglik az egész kapitalista világ proletariátusa. A munkanélküliség réme járja be mindenütt a munkásoklakta helyeket és tizedeli meg a munkásoknak amugy is ösztövére kerestetét. A munkást a mai társadalomban két véglet között rángatják ide-oda a gazdasági erők. Egyszer a pihenést, megállást nem ismerő lázas munka áll előtte, amely kiszívja minden életerejét, lefoglalja az állati erők helyreállítására szükséges órákon kívül minden idejét a munkás életét vége-nincs robottá alakítja át. Másszor becsapják ugyan-ezek az erők a munkás orra előtt a gyár vagy műhely ajtaját és a munka lehetőségétől megfosztják azokat, akiket azelőtt szakadatlan, minél hosszabb, minél intenzívebb munkára sarkáltak. A munkáltató, akivel ezelőtt kemény tusákat kellett vívnia a napi munkaidőnek egy negyedórával való megkurtításáért, most egész napra szabadságolja munkásait és örül neki, ha valami jogcímen vagy ürügy alatt elbocsáthatja őket. A létnek, a megélhetésnek szörnyű bizonytalansága ott ül állandóan fekete gondként a proletár feje fölött. A munkanélküliség megnehezült napjaiban azután megszűnik és a munkásosztály igen jelentékeny részére bizonyossággá alakul át: bizonyossággá, hogy nem tud megélni.

A termelés létrejöttéhez szükséges tényezők közül az első, akit kivetnek az utcára a válság napjaiban: a munkás. Mert ennek nincsen ára. A gépre vigyáznak; óvják, gondozzák a munkanélküliség napjaiban is. Ugyelnek rá, hogy kára ne essék, hogy újból épen, régi erővel álljon majd helyén, ha megindul a munka. A nyerstermékeket, a félgyártmányokat is gondosan elrakják, hogy hiba ne essék bennük. A hivatalnokokat és mérnököket, az igazgatókat és részvényeseket is megtartják régi erejükben. S mikor majd a krízis árja lefolyt, amikor újból nekilendül majd a termelés ereje: minden a helyén lesz régi erőben, régi felszerelésben, megviseletlenül. Csak egy fog hiányozni ebből a »mindenből«, a munkás. A proletár nem az a válság elmulta után, aki volt előtte. A gazdasági földrengés első lökései kivetik az utcára és ugyan ki törődik vele, hogy mi lesz ott vele. Fagy és éhség,

betegség és bűn végiggázol rajta. Kiveszi belőle az életerőnek azt a maradékát, amely még nem vándorolt be a részvényekbe, értékpapirokba, aranyrakásokba, amelyből még nem lett gép, csipke, kőszén, vagy épület — és minden, minden a mások számára. Becsukják a gyárat, amelyben mások számára ásta a kincset az istenadta proletárja s akkor megérezheti a munkás, hogy a mai társadalomban milyen értéktelen, mennyire minden becs nélkül való az, aki dolgozik. Ő a legrugalmasabb, legmozgékonyabb és legkönnyebben pótolható része a termelésnek. A gép, a nyersanyag, az pénzbe kerül, de munkás az mindig akad, amíg az anyák le nem szoknak a szülésnek ilyen időkben ezerszer megátkozni való régi szokásáról.

Nézzétek meg, miképen gondolják a munkanélküliség idejében is a mezőgazdák az állataikat, lovukat, ökrüket. Nézzétek, mint adnak nekik szállást és élelmet, védik a téli hideg és betegség ellen. S nézzétek meg azután, miképen bánnak veletek, emberekkel, miképen szolgáltatnak ki benneteket minden gondolkodás nélkül a hónapokon keresztül tartó haldoklásnak. Gondoljátok meg ezt és azután adjatok hálát a papok Istenének, aki felelős szerkesztője ennek a világnak és legyetek lelkes hívei annak a társadalomnak, amelyben a tulajdonó nagy többség nyomorusága a föltétele egy jelentéktelen kisebbség jólétének, amelyben az emberek millióinak okuk van fájdalmas irigységgel nézni a lovakra és egyéb barmokra.

Töméntelen munka van elvégezni való a világon. Ti, munkások, akartok dolgozni; volna is mit csinálnotok. De nem lehet dolgoznotok, mert közöttetek, akikben a munkaerő lakozik és az eszközök között, amelyekkel dolgozni, termelni lehet, ott áll valaki: a tőkés és nem enged benneteket dolgozni.

Ha azután meggondolnátok a dolgot, talpra állnátok és ti, a sokan, rávetnétek kezeteket a gépre, hogy legyen a tiétek, hogy mozgásba hozhassátok és dolgozhattok vele és általa: akkor megéreznétek, megtudnátok mind, még a hályogos szemű és ködös elméjű is megtudná, hogy közöttetek és a gép között áll a tőkés, de a tőkés mögött áll a törvény.

Ha azután még bátrabbak és elkeseredettebbek lennétek s amint a tőkést félre tolnátok, félre tolnátok a törvényt is, akkor meglátnátok és a börtökön tanulnátok meg, hogy közöttetek és a gép között áll a tőkés, a tőkés mögött áll a törvény, a törvény mögött áll a hadsereg, a kard, puska, ágyú.

Ha azután még itt sem álltok meg, hanem megnézitek, ki sújt le rátok a karddal, ki irányozza rátok a fegyvert, ki teper le és hurcol a börtönbe benneteket, ha jól oda néztek, meglátjátok, hogy a ti életetötökből, amit profit vagy adó köntösében vitték el tőletek, készült a fegyver és a ti fiaitok fordítják ellenetek. Hát valósággal az életetek sava-borsa lázad itt ellenetek és ti azért nemzetek a világra gyermekeket és javakat, hogy szolgaságtoknak legyenek por-
kölőbjai.

Szövő-gyárakban beszüntetik a munkát, mivel szövetekben tultermelés van és a raktárak mind telve vannak. Hogy lehet tultermelés szövetekben, amikor annyi a rongyos a világon, annyi, akinek teste kilátszik elnyűtt rongyaiból s a szöveteket gyártó munkásoknak most éhezniök kell, mivel tulságos sok szövetet gyártottak és le kell még jobban rongyolódniok, mint amennyire már lerongyolódtak, mivel a rongyosok és a szövetek közé odaáll a tőkés, a törvény, a hadsereg: szóval a munkásosztály életereje.

Nagyszerűbb és csodálatra méltóbb alkotás még nem meredt emberi szem elé, mint ez a kapitalista társadalom, ez a nagy börtön, amelynek foglya és őrzője egyaránt a munkásosztály. Kettéhasítva önmagát, egyik felével hajcsára, másik felével robotolója a nem dolgozók osztályának. A nyomoruságnak és szenvedésnek ebből a mélységből, ebből a szörnyű önmeghasonlásból akarja és fogja kivezetni a munkásságot és vele az egész emberiséget a szociáldemokrácia.

AZ ALKOHÓL A KAPITALISTA TÁRSADALOMBAN

A mi országunkban, amelynek társadalmi és politikai élete tisztára arisztokratikus, amelyben mindenfelé találkozik az ember a feudalizmus csökevényeivel, egy téren teljes a demokrácia. Sem a politikai jogokat, sem a műveltséget nem lehetett eddig demokratizálni, ellenben a legtágabb módon demokratizálódott nálunk is, csak úgy, mint egyebütt is, az alkoholizmus. A kapitalisztikus fejlődés vagyonnal, hatalommal, műveltséggel ajándékozta meg mindenütt a burzsoáziát. Nyomorral, elnyomatással, tudatlansággal és alkoholizmussal a munkálkodó népet. A nyomor, az elnyomatás, a tudatlanság: ezek csak alakot változtattak a kapitalizmus létrejöttével, mert megvoltak azelőtt is, ha némelyik nem is ilyen terjedelemben s a másik nem ilyen fölháborító formában. Am az alkoholizmus, mint egyetemes tömegjelenség, mint a mai társadalmi rendnek egyik oszlopa, mint az élvezetnek legdemokratizáltabb formája, ez olyan jelenség, amelyikkel a kapitalista termelés mód ajándékozta meg a XIX-ik században az emberiséget.

A munka, bármennyire súlyos és hosszantartó is, nem emészti el teljesen a dolgozó embernek minden életenergiáját. Megmarad ebből mindig valami, amelynek más úton való elvesztése, fölhasználása, foglalkoztatása fontos kérdés az elnyomott osztályra, de az elnyomók osztályára nézve is. Szórakozásnak, megkönnyebbülésnek, gyönyörködésnek olyanokra természetes szükséglete sarkallja az embert ezen megmaradt életenergiájának fölhasználására s a mód, amelyen ez az életerő fölhasználódik, óriási befolyást gyakorol egyeseknek és néposztályoknak sorsára. De különösen fontos ennek a módja a munkásnál, aki a mai társadalmi berendezkedés mellett életerejének javát nem a maga, hanem az uralkodó osztály érdekében kénytelen fölhasználni. Nagy jelentősége van annak, hogy a munkaidejét és ereje javát a kapitalista számára föláldozni kénytelen proletár szabad idejét és megromlott életerejét is olyan módon használja föl, amely végső elemzésben csakugy a kapitalisták érdekét szolgálja, mint munkája.

A társadalmi fejlődés folyama két nagy intézményt teremtett meg, amelyek más látszatok palástja mögött ugyan, de

valójában azt a célt szolgálják, hogy a dolgozó nép parányi szabad ideje és megmaradt élettereje is a vagyonos osztályok érdekeinek megfelelő módon és irányban köttessék le. Ez a két intézmény: a vallás és az alkoholizmus. Semmitől sincs oka annyira félni a hatalom urainak, mint attól, hogy kinyilik a tömeg szeme, mint attól, ha gondolkozni kezd saját sorsáról és a vizsgálódás meg elégedetlenség pörölyével kezd kopogtatni a hálványokat. Semmi sem olyan veszedelmes a szolgaságnak és kizsákmányolásnak lelki oszlopaira, mintha a töprengés, javítani akarás, tömegokoskodás lökéseitől megrendül ez oszlopok alatt a sötétségnek évezredes talaja. A vagyanon kívül a nép lelkében lakozó sötétség a legértékesebb birtoka a világ minden hatalmasának. Ennek az értékes nagy bestiának az épségben való megőrzése s a nép életenergiájának olyan irányban való foglalkoztatása, ami nem lehet ártalmas a hatalmasoknak erre a kincsére, volt hosszú évszázadokon keresztül a vallásnak társadalmi erőkből rendelt föladata. Illuziókat keltett a tulvilági élet gyötrelmeinek és örömeinek kiszínezésével; a reá való előkészülés sürgetésével ködfátyolt vont a szemek elé és szent mámorokat keltett életre a satnya, aszu lelkében. Amikor a vallásnak a tömegekre való hatása erőtlennülni kezdett s a vallásos hit misztikus kódét oszlatni kezdte sok új erő, mámoraival, szemet tompító fátyolaival odaékelődött a proletárszemek elé az emberirtó alkohol. Mint a vallás, ez is megfogja és a hatalmasok igájába hajtja a ki nem szívott életerőket; mint a vallás, ez is megfojt minden elégedetlenséget és minden javítási vágyat és mikép a tömjénfüsttől hajdan, úgy az alkohol gőzétől mostan nem láthatja meg a proletár igazi ellenségét, nyomoruságának valódi okait. Akinek vére föl nem forr hatásainak láttára, akinek szive össze nem szorul arra gondolva, mennyire meglassítja az emberiségnek amugy is lassu előrehaladását a világosság és jólét sziklaormai felé: annak élvezete telhetik annyi célszerűségnek és ilyen pompásan működő gépezetnek létezésében.

A vallások közül a bennünket érdeklő kereszténység és főképen a katolicizmus a feudális termelési rend szülötte. Mint a feudálizmusnak minden alkotása és életműködése, úgy a vallásnak szociálszocializáló ereje is kisszerűvé válik azon alkotások mellett, amelyeket a kapitalizmus teremtett meg. Ha hatásainak bennünket itt érdeklő jellemző vonása szerint egy töröl sarjadtnak látszik is mindkettő, a vagyonos osztályokra nézve sokszorta hasznosabb az alkoholizmus. Mert ez olyan módszere az elégedetlenség megfojtásának,

ennek a nagyszabású lelki magzat-elhajta: ak, amely nemcsak hogy áldozatot nem ró arra, akinek érdekében folyik, hanem óriási haszonnak válik forrásává minden irányban. Amennyivel kedvezőbb a bér munka rendszere a rabszolgamunkánál, amely utóbbinál a rabszolgát mindenképen el kellett tartania a rabszolgatartónak, annyiival hasznosabb, gazdaságosabb társadalmi narkotikumképen az alkoholizmus, mint a vallás. A vallás föntartásáról az uralkodó hatalmak voltak kénytelenek gondoskodni, miatta áldozatokat hozni; az alkoholizmus jórésztben előteremti az ő föntartásuknak költségeit is.

És ezen a ponton látszik meg, hogy az alkoholizmus rokonságban van a kapitalista társadalomnak egy másik intézményével: a militarizmussal. A régi világban az uralkodó osztályok önmaguk gondoskodtak a vagyonuk védelméről, a »honvédelemről«. De amilyen mértékben nőtt a vagyonuk, olyan mértékben lettek számuk elégtelensége miatt alkalmatlanok ennek a föladatnak a teljesítésére. Az állandó, demokratikus katonai szolgálat lehetővé tette, hogy magával a néppel védelmeztessék meg tulajdonukat épen ez ellen a nép ellen. Amint a katonai szolgálat a nép fizikai erejét fordítja a vagyonos osztályok érdekében a nép ellen, úgy fordítja az alkoholizmus a népnek amagya is kicsi jövedelmét az uralkodó osztály érdekeinek szolgálatába. Azoknak az intézményeknek legnagyobb részét, amelyek a nép elnyomására valók, a szeszes italokra kivetett fogyasztási adókból tartják fenn s így a nép nemcsak eltűri, de meg is fizeti az elnyomását, a kizsákmányolását. Rá kell mutatni az alkoholizmusnak ezekre az egyetemes szociális tulajdonságaira, velejáróira, hadd tudja meg mindenki, hogy kit támogat és mihez nyújt segítő kezet minden üveg borral, minden pohár sörrel, minden csöpp pálinkával, amit elfogyaszt.

BEBEL

Bebel: ebből a névből végtelen mélység árad ki felénk, a mi ügyünk felé, a nyomorultak, szegények, elnyomottak, kizsákmányoltak felé s végtelen gyűlölség és harag mind-azok felé, akik a baj és szenvedés e szomorú mai világának szerzői és föntartói. De nagy reménységek, biztos hit is ott jár emlékezetünkben ennek a névnek uszályában, hogy a mi számunkra nő, fejlődik, szépül s javul az egész világ s az a tudat is, hogy meg fog jönni az ítélet ideje, a nagy leszámolás korszaka, amelyben az lesz a bíró, aki dolgozik. Ez a név, amelynek ma már talapzata az egész kultüremberiség öntudata, de amely igen kicsinyded magból szökkenett ilyen hatalmas sudárba, jelképezője annak a jövővendőnek is, amely a munkásosztály összessége számára nyitva áll s amelynek minél előbbre való elkövetkezéséért harcolók közt egy sincsen előbb való ennek a névnek viselőjénél. A jövő képe, amely öntudatunkban e név nyomán támad gyönyörű, de fölemelő és nagyszerű a múlt képe is, amely a név mögött van. Küzdelem, munka, nélkülözés, a társadalmi harc csatazajának valóságos szinfoniái zúgnak ki Bebel nevéből és egyéniségéből s ez az ember, úgy amint él és dolgozik, nemcsak egyik legnagyobb szerű példaadó tanítónk, de még mindig egyik legigérbb reménységünk is.

Bebel ott állott a német szociáldemokráciának még alig-hogy ringó bölcsőjénél s a munkásmozgalom forrásánál. S ott van ma az emborsorsba serdült német proletármozgalom végéreláthatatlan hadoszlopának az élén. Az önképző-egyletekből a társadalmi forradalom végrehajtására komolyan készülődő tömegmozgalomig hosszú az út, kanyargós és göröngyös volt nagyon: ezt az utat végigjárta Bebel s amint az ügy és a sereg növekedett sulyban és számban, úgy növekedett és emelkedett Bebel egyénisége szerepe és munkája is. Ebben a részben páratlanul álló jelensége ő a nemzetközi szociáldemokrácia kiváló embereiben éppen nem szükkülődő történetének: Marx, Engels, Lassalle, Liebknecht s még annyi más, mint kész, megállapodott emberek álltak az élére egy kialakuló, forrongó mozgalomnak s bizonyos tekintetben előtte jártak s vonták maguk után. Bebel mint forrongó, utját kereső fiatal ember került bele a forrongó,

utját kereső német munkásmozgalomba s együtt nőtt, együtt izmosodott, vált öntudatosabbá és céltudatosabbá vele. Az emberi magzat fejlődésének pár hónapja alatt megy keresztül mindazokon a fokokon, amelyeken az élőlények talán évmilliók alatt futottak meg: így Bebel egyéniségének fejlődésében is végigkísérhetni az egész német munkásmozgalom fejlődését, kezdve a közömbösségen, öntudatlanságon, végezve a szociáldemokrata öntudatra ébredésen. S ezenkívül még egy más vonás mutatja Bebelt a német munkásság leginkább lelkéből lelkezett képviselőjének, de azonfelül az egész nemzetközi proletárság leghivatottabb és legszeretettebb emberének: az a körülmény, hogy a nemzetközi szociáldemokráciának legelső sorban álló és egy fejjel mindenkinél magasabb vezetői közül ő az egyetlen proletár eredetű. Marx, Engels, Lassalle, Liebknecht — hogy csak az igen nagy neveket említsük — polgári származású emberek voltak, akiket meggyőződésük, de nem életsorsuk tett szociáldemokratává. Ők sokat nélkülöztek, küzdöttek, de a bérmunkás életét csak ismerték s nem éltek s akik így első sorban ismeret és tudás dolgában nem járták végig azt a kálváriát, amelyet nem engednek el a mostoha életviszonyok a kulturszomjúságtól megragadott egyetlen munkásnak sem. Mindezek a férfiak a polgári társadalom szőkevényei vagy kítaszítottjai voltak s így lettek a nagy proletár-család tagjai. Bebel beleszületett ebbe a családba s ennek pincelakásaiból, földalatti zugaiból találta meg s harcolta ki azt a helyet, amelyen az egész munkásosztálynak egyik legnagyobb büszkeségévé és értékévé lett.

Élete, sorsa, kifejlődött pompás esze, nagyszerű szónoki ereje, kiváló vezető és szervező tehetsége: mindez egy-magában is értékes, de még értékesebb annál a jelképes, szimbolikus vonásnál fogva, amely hozzá fűződik. Bebel élete kezdetével, ahonnan kiágazott s a magasságával, ahova följutott, jelképe annak a sorsnak, amelyet a munkáságnak, mint osztálynak ki kell harcolnia s amelyet ki fog harcolni a maga számára. Ez a fölemelkedés most még csak egyes kiválasztottaknak, kimagaslóknak jut osztályrészül. De épen ez a szívesen és büszkeséggel vállalt föladata ezeknek a fiaukból kinőtt proletároknak, hogy testvéreik, az összes munkások számára egyengessék ezt az utat. Ami szellemi, lelki kiválóságot az alsóbb néposztályok, első sorban a proletárság termelt, annak hitehagyóvá, osztálya érdekeinek megtagadójává kellett lenni ezelőtt, vagy lerongyolódnia, tönkremennie, ha erre nem vállalkozott, mintahogy lerongyolódott és elzüllött Proudhon vagy Weitling, a zseniális proletár-

roknak és proletársorsnak oly jellemzetes képviselői. A szocialista mozgalom az érvényesülés és fölemelkedés útját megnyitja a proletár előtt is, anélkül, hogy hitehagyásra kényszerítené. Bebel ebből a szempontból is a legnagyobb szabású terméke az új proletárkulturának s ezért nemcsak nemes szerénység, de az igazságnak jókora része van abban, amit ő maga mondott: Azt a helyet, amelyen ma áll, sokkal inkább köszönheti a munkásmozgalomnak, mint saját egyéni tehetségeinek.

Szegény embernek, egy bezupált porosz altisztnek a fia a német szociáldemokrata párt mai vezére. A korán árvaságra jutott fiu esztergályos mesterséget tanult s mint iparostanuló, majd mint segéd ismerkedett meg a proletársorssal, amely akkor, a tulnyomóan kispolgári, 1860. év körüli Németországban, még nem volt olyan nehéz, örömtelen, mint aminő később lett. Az önállósítás útja sem volt olyan járhatatlan, mint manapság s Bebel Ágoston nemsokára esztergályosmester lett Lipcsében. De korán belesodródott a politikai mozgalomba is. Nagy tudásvágya az akkor fejlődésnek induló munkásönképzőegyleti mozgalomba, erős német nemzeti érzése és porosz-gyűlölete a polgári demokrácia pártjaiba hajtotta. Mindkét helyen gyorsan meglátták kiváló tehetségeit: 1867-ben már a német Reichstag tagja volt s nemsokára Liebknechttel együtt megalapítója a német szocialista munkáspártnak. A marxizmus forradalmi szelleme és tanításai vitték őt át a proletár-osztályharc táborába, amelynek hamarosan legékeesebb szavú agitátora, egyik legkitűnőbb szervezője és minden elméleti tudása, állandó tanulása ellenére egyik leggyakorlatibb érzékű tagja, majd gyakorlati vezetője lett. Mint a munkásmozgalomnak annyi más kiválósága, ő is a börtönben és fogházakban, amelyekben összesen öt évet töltött el, szerezte meg tudásának legnagyobb részét. Ott készült az a munkája is, — A nő és a szocializmus — amely nevét a világ minden táján ismertté tette s amely az emberek száz meg százezreit, közöttük e sorok íróját is, hozta a szociáldemokrácia táborába. Ez a könyv, amelynek ötvenedik kiadása épen az idén jelent meg, a népszerű, agitáló s mindamellett tudományos iratoknak valóságos példaképe.

Bebelnek igazi jelentősége azonban nem a tudomány, nem is az írásművészet terén van. Mint politikus, mint pártvezér, mint szónok és agitátor s mint szervező teremtette meg legegényibb és legértékesebb termékeit. A német szociáldemokrata párt parlamenti politikáját ő irányította mindig a tömeg tényleges szükségleteinek utmutatása és né-

zeteinek demokratikus megkérdése után és ellenőrzése alatt. Mint agitátor, mint a még indifferens tömegek fölébresztője s a már megnyert tömegek továbbnevelője gondoskodott arról, hogy az osztályharc forradalmi szelleme a tömegekben el ne aludjék és állandóan éreztesse ez a szellem tovább ösztökélő erejét azokkal, akik mint képviselők, vezetők, írók, szónokok, agitátorok a munkásosztály érdekeit képviselik. Gyakorlati érzékével fölismerete, hogy a munkásosztály osztály sorsának minden parányi javulása és javítása a proletár-mozgalom legkitünőbb agitáló ereje. De a kapitalista társadalom törvényeinek tudományos ismerete és forradalmi meggyőződése megóvta őt attól, hogy a kis foltozó munkákban megfélekedezék és lemondjon arról a nagy végcélról, amely mint állandó sarkcsillag az igazi utmutatója és tájékoztatója a szocializmus elméletének és gyakorlatának.

TOLSTOJ

Tolstoj Leó, aki hatalmas és furcsa egyéniségével, mint az őskori erdők itt maradt szálfája mered bele a XX-ik század szellemi és erkölcsi életébe, egyik nagy ékessége volt az emberi nemnek.

Az a tisztelet és csodálat, amelyet Tolstoj Leó alakja felébresztett, a legkülönbözőbb forrásokból fakadt és a legkülönbözőbb okban találja meg azok igazolását. A művész és regényíró Tolstoj neve indult legelőször világszerte. Az emberi életnek mély és élesszemű megfigyelője szólott nagyszabású regényéből az olvasó felé, aki már akkor megérezhette, hogy e könyvek nemcsak az életet rajzoló nagy művészeknek, de az életen töprengő és azt megjavítani akaró nagy moralistának is jelentik a megszületését. A művész Tolstoj, aki nézte, megfigyelte és lerajzolta az orosz társadalmat külsőségeiben és lelki mivoltában, egyre hátrált a bűnöket ostorozó, az erkölcsi jót szenvedélyesen kívánó és hirdető erkölcsitanító előtt. Az élet örömeinek és gyönyörűségeinek megfigyelőjéből a lemondás és nélkülözés harsogó szava igehirdetője lett. Az arisztokrata származású katonatiszt darócruhát öltött, amely alatt még az aszkézis szeges övét is fölcsatolta és az előkelő művész a bűnbánatra szóló próféta szerepében állott újból az ámuló világ szeme elé.

Ebben a köntösében kezdte meg harcát amaz egész világ ellen, amelynek eleinte csak melankólikus és gondolatoktól kissé bágyadt arcképfestője volt. Szep és nagy tusa volt, amelyet Tolstoj Leó megkezdett minden ellen, amit rossznak, selejtesnek, bünszerzőnek ítélt. Mint valami komoly és szomorú Don Quijotte, a szellemi és társadalmi élet egész szeghatárát ártalmas szélmalomoktól látta beszegettnek és hihetetlen bátor, kemény energiával kezdte meg ellenük a csatát. A meggyőződésnek a régi világ prófétáit jellemző nagy tüze égett benne s adott erőt neki e küzdelemre. Hadat jzent az egész emberi műveltségnek és a civilizáció minden művét haszontalan, sőt kártékony dologgá bélyegezte. A modern technika minden vívmányában csak az emberi lélek kerítőjét látta, amely becsalja a vágyak és igények mocsarába, hogy ott elhallgattassa benne a lélek szavát, az er-

kölcsi üdvösség szózatát és vágyódását a tiszta élet után, amely pedig Tolstoj szerint ott él minden emberi lélekben. A műveltség és izlés, az értelmesség és a tudomány, a művészet és a politikai szabadság: mindezt megmérte a hatalmas orosz a maga mérlegén s mindannyit elvetette, mert könnyűnek találta. Kutatva az emberi élet értelmét, célját, rendeltetését és azt, ami áll utjában annak, hogy az ember meg is találja, hatalmas fejszecsapásokkal támadt rá mindazokra a gátakra, amelyek az emberi lelket a szerinte igaz és kívánatos utra rá nem engedik, avagy arról letérlik. Az egész modern műveltségben csak egy hatalmas kábító szert lát, az emberi művelődést az alkoholizálás szakadatlan folyamatának fogja föl és féktelen gyűlölettel esik neki annak a társadalmi tüneménynek, amelyben ez a modern civilizáció legjellegzetesebb módon jut kifejezésre: a városokra. Az érzéki gyönyörűség, az erőszak, a tekintély és a város: ez a négy dolog a leggyűlöletesebb Tolstoj előtt, bennük látja az emberiség megrontóit, bennük a kárhozát ama erőit, amelyek természeti egyszerűségéből kiemelik és megrontják az embert, bennük az ördögnek azon cimboráit, amelyek bünt, pusztulást, szerencsétlenséget és kárhozatot zuditottak az emberiség útjára. Mint a XVIII. századnak nagy degenerált prófétája, Rousseau: Tolstoj is a természethez való visszatérés haladásellenes és inaszakadt utópiájával akarja gyógyítani azokat a betegségeket, amelyek való, hogy nem voltak meg a »természeti« állapotban, de amelyek a történelmi fejlődés perspektíváit is átfogó szem előtt kedvesebbek és értékesebbek, mint ama természeti állapotnak minden vékonypénzü, fejletlen, ösztövéregésze.

A művész Tolstoj után, aki tükröt tartott az élet elé, az erkölcs-filozófus Tolstoj után, aki hadat üzent a mai műveltségnek, értékképzeteinknek, világfölfogásunknak, az értelem kultuszának és a test gyönyörűségeinek, megszólalt a politikai, társadalmi, gazdasági és egyházi abszolutizmus ellen küzdő Tolstoj, nagy és bátor ostorozója a véres cárnak és a véres cárizmusnak, aki, noha elítélője a forradalomnak, mégis védelmébe veszi a forradalmárokat a rend és tekintély embereinek vagy inkább állatainak pusztítása ellen. Nem kellett bátor embernek lennie, hogy megtámadja a haladás élvét és kétségbe vonja az emberi művelődés értékét. De hős és elszánt férfiúnak kellett lennie, mikor egész világra elhallatszó szavával hóhérnak nevezte el a cárt és csalóknak, kereskedőknek az orosz papokat. Tolstoj a problematikus értékű merészeknek nem abból a fejből való, amely csak eszméket és fölfogásokat mer támadni, de

nem embereket, amely szembe mer szállani a közvéleménnyel, de nem a közhatalommal. Gyönyörű példája ez az öreg ember annak, miképen kell minden nagy embernek kivenni a részét népe harcaiból és küzdelmeiből. Mint nagy költőnek módjában volna a politikai harc zaja elől bevonulni a művészek hirhedt elefántcsont tornyába; mint moralistának és misztikusnak szabadságában állana arra a nézetére hivatkozva, hogy a politikai életformáknak mi értéke sincsen szemében, bedugni füleit és lehunyni szemét; mint agg és fáradt embernek vád és szemrehányás nélkül lehetne félrevonulnia a zivatar elől. S mégis ott látjuk őt, ott látjuk szellemét és szavát vértetetlen, fölkészülve abban a seregben, amely az orosz abszolútizmus várát ostromolja; ott látjuk színjátszónak abban a nagyszerű és véres drámában, amelyet orosz forradalom névvel jegyeznek föl a napnak és az emberi örökkévalóságnak krónikásai. Nagy és pompás dolog volt ez a hadakozó aggasztán, amint életét és szabadságát, értelmi munkában megfinomodott koponyáját oda kínálta az orosz nép hóhérainak, a szabadság egyházi és világi pribékjeinek. Izgalmas és fölháborító, amint ez a minden porcikájában vallásos és Jézushívő ember üldözöttje és leggyűlöltebb embere lesz az orosz egyháznak. Örvendetes dolog a tekintély minden fajtájának az a lassu, de biztos aláaknázása, az államhatalomnak az a tagadása és gyengítése, ami Tolstoj munkáiból kiárad. Az is értékes szolgálat a mi szemünkben, hogy Tolstoj a tulajdon bálványára iránt sem viseltetik nagyobb tisztelettel, mint a politikai vagy egyházi bálványok iránt. Mindazonáltal tévednek azok, akik Tolstoj Nikolajevics Leóban a jövő hadseregének öntudatos katonáját vagy fővezérét látják.

Tolstoj eszméinek és eszményeinek olyan kevés köze van az emberiség jövődjével viselő szocializmushoz, mint amely kevés köze van az ősi közös tulajdon csökevénye gyanánt még ma tengődő orosz mir-nek a nagyipar evolúciójából előálló kollektívizmushoz. Amiképen John Locke, a XVII-ik század angol burzsoáziájának kifejezője, vizsgálat alá fogván az emberi értelmet, azt találta, hogy a XVII-ik századbéli angol burzsoá gondolkodásának föltételei az egyetemes emberi gondolkodás föltételei, aképen gondolja Tolstoj is a középkor békéjében élő orosz parasztnak nyugalmat és boldogságot adó életmódot az egyetemes emberi boldogságnak és nyugalomnak. Mert Tolstojban, minden mély gondolkodása, nagy műveltsége, lángelméje és miszticizmusa ellenére az orosz, sőt azontul a nemzetközi paraszt tulajdonságai, életfölfogása, világnézete és rosszul fölfogott re-

akcionárius érdekei jutnak kifejezésre. A pusztuló parasztság nagy filozófusa s prófétája volt ő s a kultúra elleni támadásairól önkénytelenül is eszébe jut az embernek az a roham, amellyel valamikor a szászországi parasztok ostromolták meg a gráci egyetemet.

Amde a modern műveltség olyan erős és ép alapokon áll, hogy nincs mit tartania még egy Tolstoj támadásaitól sem és meg tud becsülni minden nagy, igaz és szép dolgot annyira, hogy Tolstoj-szabásu ellenségeit diadalkapun keresztül, ünnepségek közepette viheti be drágaságai és ékeségei csarnokába.

ROMAI EGYHAZ ÉS A MODERN MŰVELŐDÉS

Mint minden társadalmi szerv, az egyház is társadalmi szükségletek kielégítésére szolgáló szerve a nagy társadalmi organizmusnak. Ezt a szükségletet Schopenhauer metafizikai szükségletnek keresztelte el s bármilyen rosszul hangozzék is ez a szó némely füleknek, mégis jellemzőnek és helyesnek kell vallanunk. Az ember tehetetlenül s tudatlanul áll szemben a természeti erőkkal, nem tudja megmagyarázni magának saját és embertársai életét, a kínokat és fájdalmakat és kicsinyiségének tudatában megdöbbenve áll a gondolkodás, töprengés nagy serkentője, minden igaztalanság nagy kiegyenlítője: a halál előtt. Az ezen benyomások keltette fájdalmas hiányérzet és a tőle való megszabadulás vágya azon szükséglet, amelyen a vallások hatalma és állandósága nyugszik. »Templomok és egyházak, mósék és pagodák minden időben, minden népnél bizonyosságot tesznek az ember metafizikai szükségletéről.«* Ezen szükséglet kielégítésének módját a társadalmi struktúra és az emberi tudás mindenkorai fejlettsége határozza meg és a hatalom birtokosaira nézve fölöttébb fontos, hogy a kielégülés a társadalmi rend vagyis az ő érdekeik irányában folyjék le.

Egy sajátos világnézetet, feleletet, az élet nagy rejtélyeire, olyan feleletet, amely a társadalmi rend érdekeivel nem ellenkezik — ime, ezt várja minden társadalom az egyházként szervezkedett vallástól. Egyik sem tudott olyan tökéletesen megfelelni ennek a hivatásnak, mint a katolikus egyház; egyik sem tudja olyan pontos, az élet minden viszonylataira kiterjeszkedő utasítással, minden kérdésére eleve készen tartott felelettel ellátni híveit, mint ez. Boldoggá és elégedetté teszi azokat, akik hisznek tanításainak, végtelen gyönyörűséget ígér mindazoknak, akik engedelmeskednek neki és a legnagyobb boldogságban: az örök üdvösségben olyan kincs-csel bír, amely minden ember közt való megosztás révén sem csökkenvén meg, a tulvilági jutalmazás reményével az elégedetlenségek minden fajtáját — első sorban a legvesze-

* Schopenhauer : Die Welt als Wille und Vorstellung. II. kötet. 187. Reclamkiadás.

delmesebbet, a gazdaságit — kényelmes módon lecsapolhatja. Értékteleneknek tüntetve föl a földi javakat, megóvja azokat minden veszedelemtől s azt tanítva, hogy az elsőkből utolsók és az utolsókból elsők lesznek az örök életben, állandóságot biztosít a társadalmi rendnek. Az e világon való szenvedésben, nélkülözésben, szegénységben mutatva rá a tulvilági boldogság feltételére, a szenvedők, szegények, nélkülözők lemondásából és rezignációjából faragja ki a tulajdon és hatalmi viszonyok egyik legerősebb pillérét. Mert amint gyönyörűen írja Schopenhauer: »Denn, wenn irgend etwas auf der Welt wünschenswert ist, so wünschenswert, dass selbst der rohe und dumpfe Haufen, in seinen besonneneren Augenblicken es höher schätzen würde, als Silber und Gold; so ist es, dass ein Lichtstrahl fiele auf das Dunkel unseres Daseins und irgend ein Aufschluss uns würde über diese rätselhafte Existenz, an der nichts klar ist, als ihr Elend und ihre Nichtigkeit«. Lehet-e megbízhatóbb támasztéka jogfosztó zsarnokuralomnak, mint olyan nép, amely egészen követi a hegyibeszéd parancsát, hogy ki téged egy mértföldre kényszerít menni, menj el vele kettőre és engedelmesebb tőrője minden kizsákmányolásnak, mint az a keresztény, akivel ha törvénykezni akarnak és el akarják venni alsóruháját, odaadja a felsőruháját is? Az embernek veleszületett gonosz természete, az arcunk veritékével végzett munkának isteni büntetesként való feltüntetése, további igen értékes szociális elemel az egyházi világnézetnek. De a szegények és elnyomottak lemondása, bárminő keresztényi türelem is lappang mögötte, nem határtalan. Ezért nemcsak a szegényeket tanítja megadásra az egyház, hanem a hatalmasokat és gazdagokat is könyörületességre, jól tudván, hogy a jótékonyág önkénytelen kiszabott és önkénytelen fizetett biztosítási díj a gazdagság megmentésére.

Ezen bennünket első sorban érdeklő szociális elemek mellett a világ tüneményeinek magyarázatával is szolgál hivatásuk az egyház. A világ keletkezését a természet megfigyelésében járatlan és mindenképen tudatlan kezdetleges népek mítoszokkal magyarázták meg; mindezen mítoszok ma az emberiséget csak mint a dadogó megismerés megnyilvánulásai, a kezdetleges természetfelfogás bizonyosságai érdeklik. Kivéve azon teremtési mítoszt, amelyet a zsidó nép alkotott. A világ keletkezésének ezen néptől adott magyarázatát igaznak ismerte és ismeri el még ma is az egyház; a világ teremtésének ezen tanán épül fel az egész hatalmas épülete. Teremtés nélkül nincs bünbeesés, bünbeesés nélkül nincs megváltás, megváltás nélkül nincsen kereszténység: e

sornak minden egyes láncszeme egyaránt szükséges. Mind-ezen tényeknek igazságához kétség nem férhet, mivel Isten szava: könyvtalkoztatás formájában és a bibliában kezeskedik értük. Ennek az isteni szónak pedig törvényes letéteményese és őrzője az egyház, a papság. Innen óriási emberfölötti hatalma: Isten képmása, helyettese a földön. Vagy amint egy igen figyelemreméltó nyilatkozatban egy katolikus egyházfejedelem kifejtette*: a katolikus papok... »méltósága elgocnolhatatlanul nagy; mivel megvan az a hatalmuk, hogy bűnöket bocsáthatnak meg, ami nagyobb dolog, mint visszadni a vaknak szemevilágát, a bénának tagjai használatát, a halottnak, sőt eltemetettnek az életet; nagyobb dolog, mint a »Legyen világosság« szóval a világot a semmiből megteremteni, nagyobb dolog, mint annyi új világot teremteni, ahány csillag az égen van. Istennek ezen nagy tényénél (a bűnbocsánatnál) nemcsak segít a katolikus pap, de a pap idézi elő a bűnbocsánatot. Isten mindenhatóságát ezen célra, ezen pillanatra mintegy átengedte az ő földi képviselőjének, a meghatalmazott papnak. A pátriarchák és próféták, a mártírok és vértanúk, a szent szüzek seregei, az angyalok és arkangyalok... sőt maga Mária, az Isten anyja, a menny királynője sem oly hatalmas, mint a pap«. Azonban nemcsak az erkölcs terén van a katolikus papnak ilyen mérhetetlen nagy hatalma, hanem az igazság keresésében és megállapításában is. A pápai csalhatatlanság ép olyan autoritatívus és feltétlen bizonyosságú igazság-kritérium, mint amilyen erkölcsi kritérium a bűnök megállapítása és bocsánata. Végül nemcsak erkölcsi és értelmi kielégülést ad az egyház híveinek, hanem szertartásaival, szellemétől megihletett művészettel esztétikai gyönyörűségükről is gondoskodik: szóval teljes, kerek, mindenre, életre-halálra kiterjeszkedő világnézettel látja el őket. Néhány száz év óta azonban egy fogyatékossága jelentkezik mind határozottabban ennek a világnézetnek: számos ponton összeütkezésbe került az emberi értelem fejlődésével, a tudományok tökéletesebbülésével átalakuló világnézettel. Sokáig egyetlen letéteményese volt a tudománynak, de lassankint mind elszakadtak tőle, majd föllázadtak ellene. A XVI. századtól kezdve az intellektuális élet az egyházon kívül, sőt mindinkább ellene folyik le. A legsúlyosabb csapások a természettudományok részéről érték: a csillagászok megfosztották az isten lakóhelyétől, az energia megmaradásának elve a semmiből való

* Katschthaler, salzburgi hercegérsek 1905 március 5-én kiadott pásztorlevele. Idézi Schuhmeier képviselő az osztrák Reichsrat 1905 június 9-iki ülésén.

teremtés lehetőségétől, az egész természettudomány a csodák hirdetésétől. A földet tanította a világegyetem közép-pontjának: a természettudomány rácáfolt. Rettenetes, áthidalhatatlan úrt állított az ember és az egyéb természet közé: a természettudomány áthidalta. Tanította, hogy a természet törvények megmásíthatók: a természettudomány rácáfolt. A természettudományi igazságokat felfedezőik és hirdetőik nem ellene irányították, hiszen Kopernikus, Kepler, Newton hívő keresztények voltak; de ugyanazon jelenségeknek már, a fejlettebb öntudat követelményeit inkább kielégítő magyarázatait adva előkészítették azt a korszakot, amikor e két magyarázat szembesítése rá fog mutatni összeférhetetlenségükre. Adjatok anyagot s megmutatom, mint keletkezik a világ — mondotta Kant.

Nem kevésbé súlyos csapások érték az egyházi világfelfogást a bölcsezet részéről.* Már az ó-kori filozófia egyik alapproblémája volt az igazság kriteriumának megállapítása.

De az ott és akkor talált utmutatások magukat a görögöket sem elégitették ki. Az egyház a kinyilatkoztatást, a bibliát, a szent atyákat, a hagyományt, s utóbb a pápát jelölte meg az igazság kriteriuma gyanánt. Az ő tanításuk az igazság, ami ezekkel ellentétes, már ennél fogva tévedés. Mivel az igazság csak egy lehet, isten szava pedig feltétlenül igaz, minden, ami ennek ellentmond, szükségképen tévedés. Ily módon végső elemzésben egy külső tekintély lett az igazságok mértékévé. Az újkor mesgyéjén álló nagy felfedezések, az a pezsgő, túlaradó erő, amely annyira jellemzi e kort, megnövelték az emberi ész hatékonyságába vetett hitet. Kezdték benne keresni az igazság bizonyítékait, a tekintély helyére az elme erejét állították és Descartes-tal megindult az elme autonómiájáért folyó harc, amely végeredményeiben ép oly gyászossá vált az egyházi tanra, mint a természettudományok kifejlődése. Kimutatta, hogy az egyház felállította igazságkritérium nemcsak hogy nem kielégítő, de egyenesen rácáfol a tudomány állításaira; kimutatta, hogy maga ezen kritérium más bizonyosságokra szorul s hogy az isten létét bizonyító érvek mind tévedésen alapulnak. Az ismeretelmélet pontos és igen aprólékos vizsgálódással mutatott rá az öntudatunkban lévő képzetek különböző igazságértékére s megfordította a tudásnak és hitnek addig érvényes rangsorozatát. A lélektani kutatás feltárta

* Lásd erre nézve D. F. Strauss: *Der alte und der neue Glaube*. — Draper: *Geschichte der Conflicte zwischen Religion und Wissenschaft*. — Haeckel: *Dei Welträtsel*. — Guyau: *L'irréligion de l'avenir*.

azon mehanizmus működését, amelyen képzeinkhez s így az isten képzetéhez is jutunk, rámutatott minden gondolatunknak idegrendszerünkől való feltételezettségére és meghatározottságára s Feuerbach-hal megfordítva a biblia tanát: hogy saját képmására teremtette az isten az embert, feje tetejére állította az egész nemcsak egyházi, hanem vallási világfelfogást. A világot semmiből teremtő Isten helyére odaállott az istent, sőt az egész emberi világot megteremtő öntudat. Evvel a legmélyebb szellemi forradalommal kapcsolatban, amely felébresztette az emberiséget dogmatikus álmából, amely a kételkedés szellemét a külső világ valóságának és realitásának kérdéssé tételéig, sőt tagadásáig fokozta, amely a külső tekintély elvét végképen kiküszöbölte az emberiséget legmélyebben érintő kérdések eldöntésének ügyéből, párhuzamosan haladt egy másik, amely egy új, a tudomány és tisztultabb öntudat követeléseinek megfelelőbb istenfogalom kidolgozásán fáradt. Oriásnak érezve magát az öntudat, nem akart s nem tudott gyermekkori cipőben járni, de mezitelen lábbal sem. A deizmus, phanteizmus formáját állítva fel, rámutatott az egyházi istenfogalom fogyatékoságaira: arra, hogy a csodával az isten a saját maga megszabta törvényeket bontja meg, arra, hogy minő tökéletlen lény az, akinek akarátát külső hatás — ima, áldozat — befolyásolhatja; arra, hogy a harag vagy szeretet mennyire emberi affektusok, amint Diderot Jézus halálára vonatkozólag ugyanezt a gondolatot szellemesen formulázta arra, hogy: *Il n'y a point de bon père qui voulût ressembler à notre père céleste.* De akadtak gondolkozók, akik különösen a filozófusok, költők, természettudósok körében általánossá lett panteizmus ellen is sikra szállottak. Ha isten és a világ azonos valami, akkor minden a világban lévő baj, nyomor, tökéletlenség s főleg fájdalom lerontja a tökéletesség fogalmát. Különösen Schopenhauer volt az, aki, tán mivel a legmélyebben érezte és értette át a világ semmiségét és fájdalmait, a leghevesebb és legkiméletlenebb gunnyal ostromolta a panteisztikus felfogást: Das müsste ein übel beratener Gott sein, der sich keinen besseren Spass zu machen wüsste, als sich in eine so hungrige Welt wie die vorliegende zu verwandeln, um daselbst in Gestalt zahlloser Millionen lebender, aber gequälter und geängsteter Wesen, die sämtlich nur dadurch eine Weile bestehen, dass eins das andere auffrisst, Jammer, Not und Tod ohne Mass und Ziel erdulden. Szinte azt lehetne mondani, hogy valóságos hajtóvadászatot rendezett a filozófia az isten fogalomra és minél tágabb, nagyobb lett a világ, annál kevésbé talált számára helyet.

Ugyanugy és ugyanolyan okokból, mint az igazság keresésénél, küszöbölődött ki az erkölcsi világból a külső tekintély elve. Az erkölcsi élet volt a vallás és egyház hatalmának egyik legbiztosabb támasztéka. Az erkölcs az emberi együttélésnek nélkülözhetetlen eleme s ha igaz és a meddig igaz volt, hogy vallás nélkül nincs erkölcs, akkor és addig a vallás is nélkülözhetetlen eleme a társadalmi életnek. De igen hamar szemben találták magukat az emberek azon ténnyel, hogy voltak emberek, akik vallás nélkül is erkölcsösek voltak, valamint avval a másikkal, hogy az erkölcsi szabályok a vallás különbözőségének ellenére is azonosak. A vallásos hit értelmi alakjainak megrendülésével feltámadt azon veszedelem, hogy az erkölcs is elvesz s így főfontosságú társadalmi érdekké is vált egy, a vallástól független erkölcs megalapítása. S minél erősebbé vált a vallásos világnézet ellen irányuló tudományos mozgalom, minél nyilvánvalóbbá lett a tudásnak a hívessel, tehát hittel szemben való felsőbbsege, annál szükségesebbé vált egy olyan etikai rendszer felállítása, amelynek alapjai nem a megismerhetetlenről való föltevésen, költészetben, hanem a megismerhető tényekről való tudásunkon nyugszanak. A kategorikus imperativusz, a föltétlenül teljesítendő kötelesség tana Kantnál, a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogsága az utilitarisztikus iskolában, az egyén és fái jólétét egyaránt előmozdító az evolucionistáknál: mindmegannyi kísérlet az erkölcsiségnék a külső tekintély uralma alól való felszabadítására. Az ész autonómiája a tudományban, az erkölcs autonómiája a tettek világában egyaránt erős fegyverré vált egyházi felfogás ellen. Vallásos erkölcs nem lehet meg a tulvilági jutalmazásba és büntetésbe vetett hit nélkül. Ez pedig egy olyan felfogás, amely a legközönségesebb, legönzőbb indító okokat viszi bele az erkölcsiségbe — nem szólva ezuttal problematikus voltáról, amely így méltán keltette fel már az ókorban is a finomabb, érzékenyebb s épen erkölcsileg leginkább fejlett gondolkozók helytelenítését. Már a stoikus bölcsész is azt kérdezte: mi jögon alácsongyithatják le a halhatalan istenek az erényes embert, avval, hogy megjutalmazák? a jónak igazi jutalma, hogy megtette az ember, a rosszé se lehet más, minthogy elkövette. Minos nem ítélnék rólam. Már ítélnék tetteim.* Nem kevésbé határozottan utasítják vissza a tulvilági jutalmazás és büntetés elvén nyugvó erkölcsant a modern gondolkodók és etikusok. De nemcsak a sokkal szorosabb, szűkkebűbb

* J. A. France: Sur la pierre blanche. 84. lap.

egyházi erkölcs tan ellen emelnek kifogásokat, hanem a szabadabb, simulékonyabb evangéliumi erkölcs tan ellen is.** Elismerik ugyan, hogy a szeretet legfőbb erkölcsi elvében tisztán és határozottan van kifejezve az emberi szolidaritás, de ezen helyes erkölcsi elv számos olyannal kapcsolatban szerepel, amely mai erkölcsi öntudatunknak már nem felel meg s a helyes és helytelen erkölcsi elvek között különbséget tenni nem szabad, mivel mindannyi egyformán istentől származónak van feltüntetve. Kifogásolják, hogy nagyon is meglátszik rajta keletkezési ideje s nem felel meg az igazságosság azon fogalmának, amely a századok folyamán kifejlődött. Igaztalanságnak vallják, hogy az üdvösség elnyerésének feltételül bizonyos dogmákban való hitet követel meg, pedig az, hogy hisz-e az ember valamiben vagy sem, nem függ akaratától. Igaztalanságnak vallják, hogy az isteni irgalmat az üdvösség másik feltételének vallja s így egyes embereket már születésük pillanatától fogva üdvösségre vagy kárhozatra predestináltaknak itél. Igaztalanságnak vallják, hogy megszenteli a földön a kiváltságokat, azt tanítva, hogy mindig voltak és lesznek gazdagok és szegények s hogy a nyomor ellen való küzdelemben csak a gazdagok irgalmasságára számít, amely csak enyhítheti, de nem az igazságosság munkájára, amely meg is szüntetheti. S végül helytelenítik, hogy az ember legtermészetesebb törekvésével egy természetellenes eszményképet állít szembe: a társadalmi étellel a magányos, remete életet, a szerelemmel az örökös szüzességet, az értelem szabad használatával a róla való önkénytes lemondást, a tudással és bölcsességgel a lelki szegénységet, amelynek odaigéri a mennyek országát.

Lehetetlenség még csak ilyen szűkre vontan is kimutatni, hogy az emberi tudás minden ágában miképpen fejlődött ki a renaissancától kezdve az egyház mellett egy másik szellemi hatalom, a tudomány, amely egyes elszigetelt fejekben kialakulva, hódító utra indult a XVIII. század francia birodalmában s különösen az enciklopédiában egyszerre mint kész világnézet állott szemben az egyházi világfelfogással. Mint kapcsolódott össze ez a szellemi forradalom, mint határozta meg a másik nagy politikai és társadalmi forradalmat s lett így a legnagyobb földrengés egyik leg-erősebb tényezőjévé, amely valaha emberi társadalmat megrázott. De meg kell említenünk azt a tényt,

* La Libre Pensée, intellectuelle, morale sociale. Paris. Librairie de La Raison. 82-88. lap.

hogy a francia forradalom adta meg a lökést az egyháznak, hogy nyiltan és határozottan adja meg a választ a tudományos világnézet követeléseire, hogy a téves, forradalmi tudomány állításaival szegezze szembe az igazságok laistromát. Az enciklopédiára és az emberi jogok kinyilatkoztatására a Syllabus és a Quanta cura enciklika volt az egyház kissé elkésett felelete. De még mielőtt az egyházi elméletet főb pontjaiban kifejthetnők, rá kell mutatni egy tudományra, amely tán valamennyinél nagyobb rést ütött az egyházon, valamennyinél súlyosabb csapásokat mért rá: a teológiára és biblia-magyarázatra. Természetesen nem arra, amelyet az ő felügyelete alatt saját papjai műveltek, hanem arra a másikra, amely az egyéb tudományokban meghonosodott módszerekkel vette vizsgálat alá azt a sziklát, amelyen nyugodott elméletben legalább az egyház: a bibliát. Nem hiszem, hogy túlzott azok nézete, akik David Strauss Das Leben Jesu munkájában a XIX-ik század egyik legnagyobb tudományos tettét és az egyházat ért elméleti csapások leg-súlyosabbikát látják. Ha a biblia csakugyan isten szava, ha az evangéliumok a szent lélek sugallatára írt isteni kinyilatkoztatás, ha a benne foglalt csodák valóban végbementek és még ma is végbemennek: akkor minden tudományos támadás tehetetlenül siklik le, akkor minden kifogás vagy kétség az emberi elme szemtelen lázadásának tünete. Az evangélium az egyház igazoló levele, Jézus életének tőle tanított formája pedig hatalmának és tekintélyének szellemi kuffeje. Azért volt nagy, forradalmi tett Strauss műve, mert először mondotta ki nyiltan, tétovázás nélkül, hogy az evangéliumok történelmi kutforrások, amelyeknek hitelességét a történelmi bírálat módszereivel kell megállapítani; mivel rámutatott azon ellenmondásokra, amelyek lényeges kérdésekben, Jézus életének nevezetes mozzanataira nézve az egyes evangéliumok között vannak; mivel az evangéliumokra alkalmazott történelmi bírálattal történelmi hitelüket is megingatta és megdöntötte evvel az inspiráció tanát s végül mivel rengeteg tanultsággal és annyi józan ésszel, amennyit ritkán lehet egy zseninél találni, kimutatta, hogy valahányszor természetfölötti eseményről, csodáról értesít bennünket valamely elbeszélés, mindenkor helyesebb azt gondolnunk, hogy az elbeszélő téved, mint azt, hogy ilyen, minden emberi tapasztalással ellenkező dolog mehetett végbe. Az a kép, amelyet Strauss ezen történelmi módszer alapján Jézusról adott, természetesen fölöttébb különbözött az egyház adta képtől. Jézusból nem maradt más, mint egy kiváló erkölcsi génius, akiben az emberiség mélyebb erkölcsi öntudatra ébredt. Isten

volta, csodák, feltámadás, egyház — mindez eltűnt Strauss éles boncoló kése alatt.

A történelmi kritika kérdése vezette Renant is hasonló utakon, hasonló eredményekre. A lényegben nem kíméletesebb ő sem, mint Strauss, csak művészlélek módjára virágokkal leplezte el a sebekeket a régi érzések, kegyeletes megindulás selyméből szőtt fátyolon keresztül mutatta meg olvasóinak a rombolás munkáját. De ez csak annál veszedelmesebbé tette művét, mert művészi tulajdonságaival bejuttott oda is, ahova Strauss kissé nehézkes, robusztus, igazi német munkája nem találta meg az utat. S ma a biblia-magyarázat ezen tudományos módszere föltétlenül uralkodó a protestáns teológiában s kezd magának sok helyütt utat törni a katolikus teológiában is, amint azt Loisy abbénak néhány év előtt nagy port fölvert esete mutatja. Elolvassa valamely modern teológiai munkát, például Harnack berlini egyetemi teológiai tanár *Das Wesen des Christentums* című művét, nem tudja az ember, min álmélkodják jobban: azon a kinos tojástancon, amelyet az írók az egyedül kényes kérdés: Jézus isten vagy ember volta körül járnak, vagy azon-e, hogy lehet valaki ilyen nézetek és felfogások mellett valamely keresztény egyház papja.

Minden bölcsészeti vagy természettudományi támadásnál súlyosabban érte ez a tudományos fejlődés nemcsak a katolikus egyházat, de általában a kereszténységet. A többiek közvetve, kerülő úton olyan érvekkel, amelyeket csak többé-kevésbé spekulatív szellemek méltányoltak és érthettek meg, támadták; ez egyenesen a fa gyökerére vetette a fejszét. A katolikus egyház kiátkozással és indexre tevással akarta elhárítani a csapást, a protestáns egyház haladottabb elemei pedig annak hangoztatásával, hogy az evangélium erkölcsi tartalma nem függ a benne közölt események igazságától.

Ez a felfogás: az evangéliumi erkölcstannak a biblia dogmatikus és történelmi tartalmától való függetlenítése, a dogmatikus hit átalakítása erkölcsi hitté ma az általánosan uralkodó felfogás a művelt katolikusok és protestánsok között. Itt kell keresni azt, ami csakugyan eleven a kereszténységből, amelyből kiküszöböli mindazt, ami a tudomány mai álláspontjaival ellentétes s megtartja, ami benne erkölcsileg és esztétikailag értékes. A kereszténység meghódítása a tudomány előtt: ez egy igen érdekes és figyelemre-méltó kísérlet a kereszténység nevének és látszatának meg-

mentésére.*) Matthew Arnold volt az, ki *Literature and dogme* című nagy feltűnést keltett és még ma is nagyon olvasott munkájában a legkövetkezetesebben és leghatározottabban fejtette ki ezen álláspontot. Szerinte isten maga az erkölcsi törvény; Krisztus, ki feláldozza magát a világ üdvösségéért erkölcsi jelképe az önfeláldozásnak, akiben egyesült az emberi élet minden fájdalma és az erkölcsiség minden ereje; ember, mivel szenved, de olyan megadással viseli el szenvedéseit, amely megisteníti. Azok, akik önfeláldozásban és lemondásban követik példáját, a mennybe jutnak, amely az erkölcsi tökéletesség jelképe; a pokol az erkölcsi romlottság, amelybe lesüllyednek, akik nem tudnak különbséget tenni jó és rossz között, akik nem ismerik fel a jót a lemondásban. A paradicsom, amelyben az első ember élt, a gyermeki ártatlanság képe; az engedetlenség első bűne, amely a vágyak felébredésével és az akarat gyengülésével állandóvá válik. De ez a bűnbeesés csak föltétele fölemelkedésének, aze erkölcsi törvény által való megváltásának. Kínos munka, szenvedélyei ellen való küzdelem árán nyerheti el az üdvösséget s ha győzedelmeskedik ezen harcban, akkor száll le rája az isten. Krisztus, az erkölcsi tökéletesség. Az emberi lelkiismeret fejlődésében kell keresni, mondja Arnold, a keresztény jelképek értelmét. Ezt az erkölcsi törvényt a vallás konkrét alakban, kiszinezve és megérzékítve tárja elénk; de a nép másképen nem tudná megérteni s még kevésbé követni. Ez az erkölcsi törvényen előmlő költészet megnövelt vonzó erejét és hozzáfüzi az embert. Ugyan mi rossz volt abban, hogy az apostolok rámutattak a felettük kéklő égre s meglátták isten trónját, az angyalokat, vagy abban, hogy a képzelet pompás virágaival elborították a keresztfáját? Miért ne ismerhetnők el, hogy a biblia a szentlélektől sugallt könyv, isten szava, amikor minden spontán szellemi alkotásan ott van az istenség bélyege.

Hát ez a magyarázat szép és szellemes, de hogy egyéb volna szavakkal való játéknál, alig hihető; hogy kényelmes álláspont olyan emberek számára, akik nem merik vagy nem akarják levonni gondolkozásuk végső következményeit: az való; de hogy ez vallás volna, még hozzá kereszténység, még sokkal kevésbé hihető. Ennél a felemás álláspontnál, amely se jobbra, se balra nem mer fordulni, minden egyenes lelkű ember előtt sokkal rokonszenvesebb, logikusabb

* Guyau: *L'irréligion de l'avenir* Paris. Alcan. 130—145. — P. Stapfer: *La crise de de la croyance religieuse*. Bibliothèque Universelle de Lausanne. 1905 juin—juillet.

is a credo, quia absurdum álláspontja is. Méltán hasonlítja ezeket az alkuvókat, a liberális protestánsokat és katolikusokat leghevesebb ellenfelük, E. von Hartmann az olyan emberhez, aki előbb lefűrészeli a szék négy lábát s azután mégis rá akar ülni s helyesen jellemzi épen Arnold-t Guyau ezen szavakkal: A mi napjaink liberális hívője így szól a nagy Jehovához: Vagy-e valaki, nem tudom; van-e próféta, messiásod, nem hiszem; hogy engem te teremtettél volna, abban kissé kételkedem; hogy gondomat viselnéd, csodákat művelsz, azt tagadom; de van egy, egyetlenegy dolog, amelyben hiszek: az erkölcsiségem; ha kezeskedel érte és összeegyezteted a valóságot az én eszményképemmel, akkor szövetségre lépünk: állítom, hogy én mint erkölcsi lény létezem s evvel egyttal állítottam a te létezésedet is. Ez a tudomány és kereszténység kibékítésére irányuló, balul végződött kísérlet is mutatja, hogy a tudományos világfelfogás ellen eredményesen nem lehet hadakozni annak, aki a tudományt ismeri el az igazság legfőbb megállapítójának és aki a vallást akarja hozzá alkalmazni, csiszolni és megfosztani attól, ami a tudománnyal ellenkezik. Mivel olyan ez, mint az Ulysses készítette faló: le kell rombolni azon hit Trójájának falait, ahova be akarják vinni.

Ez a sokoldalú tudományos munkásság azonban, amelynek egyes szövegei egyetlen hatalmas Los von Rom dalmammá simulnak össze, természetszerűleg csak egy kisebbség meggyőződéseire lehetett hatással, mert mindig végtelen kicsiny azon emberek száma, akik meggyőződéseiket és cselekedeteiket összhangzásba tudják hozni elméleti belátásaikkal. A nagy néptömegekről hatástalanul és nyomtalanul siklanak le a kifogástalanabbul megokolt következtetések, még ha el is jutnak hozzá. Nekik nem a kozmogónia, vagy az erkölcsstan értékes a vallásból, hanem azok a cselekedetek, amelyeket őseik nemzedékében keresztül igen erős érzelmek kíséretében gyakoroltak s amelyek szinte lebirhatatlan szokásokká lettek náluk; leszállottak az öntudatosság amugy is igen szűk felszínéről az öntudat-alattiság állapotába: valósággal organizálódtak, s bizonyos idegdiszpozíciók révén velük született tulajdonságokká váltak. Mint ahogy hosszú százados átöröklés rögzítette meg őket az idegrendszerben, csak ugyanily módon lehetne őket onnan kiűzni vagy másokkal helyettesíteni. Ezért lesz a tömegek értelmi színvonalának fölemelése egy évszázados munka, amelynek azonban a társadalmi struktúra megváltoztatásában feltételét kell előbb megteremteni. Csak az módosítja, de szintén nagyon lassan, meggyőződéseiket, ami a tudományból gyakorlati kö-

vetkezésekkel jár, ami az embernek a természetben való közvetlen hatalmát és uralmát érzéki módon bizonyítja. A parasztnak az isten még ma is első sorban az időjárás szabályozója s ha a tudomány, az oly szép fejlődésnek induló meteorológiai például előrejelzés dolgában eléri majd a csillagászatot, a vallásos hitnek egy igen erős támasztéka dől meg majd a földműves nép tudatában. A villámhárító, a viharágyu az ő kemény fejében is szeget ütő érv. Mindaz, ami az élet bizonytalanságait csökkenti, gyöngíti a vallásos érzést is; s ezért nagyon szellemes Guyaunak azon ötlete, hogy az élet minden viszonylataira kiterjedő biztosítás lesz egyik legerősebb harcosa az szabadgondolkodás nép között való előterjesztésének. De nem szabad azért semmibe vennünk a tisztán szellemi tényezők hatását sem: így a tudományos szellemű kötelező népoktatást, amely a tudományos világfelfogásnak legalább legfontosabb tényeivel megismerteti a népet. Az igazságok, ha sokat el is veszítenek erejükből, amíg annyi sok koponyán keresztül eljutnak a gyermeki agyvelőbe, még sem egészen határtalanok. Egy mai elemi iskolai tankönyvben több tudományos szellem és igazság van, mint egy háromszázadelőtti egyetemiben. S így a nép, a tudatlanabb emberek számára, éppen a legnyíltabb fejűek számára is eljön az a nap, amelyen szembeállítja az iskolában tanult igazságokat a templomban tanultakkal s ez a szembesítés mindig az utóbbiak rovására szolgál. Bár lassu, de szakadatlan s föltartóztatlan folyamata a nagy tömegek dekriztianizálódása, amelyet minden elfogulatlan megfigyelő, de leginkább az egyház maga hirdet valóságnak. A szokás tehetlenségi nyomatéka, atavisztikus survival már ma is egy igen nagy tömeg számára a vallásos hit. Igen érdekes képét adja ezen állapotnak egy francia nacionalista képviselő, Delafosse a Gaulois-ban megjelent cikkében, amelyben a többek között ezeket írja a vidék (Limousin) parasztlakosságáról: »A népesség lelkiállapotára nézve jellemző, hogy teljesen elszokott az isteni tisztelettől. Még megvan ugyan minden községben a templom és a pap; de szinte egyedül ez jár belé. Ábban a faluban, ahol láttam, csak én és az enyémeék jártunk vasárnap misére. Nincsenek ott sem az asszonyok, sem a fiatal lányok, sem a fiúk. Még azok a gyermekek sem járnak misére, akik az első áldozásra készülnek. Pedig nincsenek ellenséges érzülettel elfelve a vallás iránt. Közömbösségük sem nevezhető abszolútnak. Mert vannak bizonyos ünnepek, amikor mindenki ott van a templomban: husvétkor, mindenszentek napján, karácsonykor. Megkereszteltetik a gyermekeket, el-

küldik őket az első áldozásra is, a katolikus szertartás szerint házasodnak, temetkeznek. De mindezek atavisztikus cselekedetek, amelyekhez a mai emberek nem fűznék semmi sajátos érzést, semmi hitet.*) Ha igaz, amit Herakleitos mondott, hogy a hit *λερόν νόσος*, szent betegség, akkor úgy látszik, hogy ma az emberiség lassankint lábol ki ebből a betegségből. A gyógyító szerek: a nagy tömegek gazdasági helyzetének megváltozása: új társadalmi struktúra s a tudománynak egyrészt befelé erősödő hatása, amellyel mind több jelenségről tud kielégítő feleletet adni s mind tökéletesebb világmagyarázatot teremt és kifelé való mind szélesebbre kiterjedő hatása.

A tudomány, a filozófia, az erkölcs — s ha még hozzávesszük a művészetet: ime ezek azon szellemi elemek, amelyeknek színhézését szokás kulturának nevezni. Az a világnézet, amelyet megteremtettek, ellenkezik avval, amelyét a katolikus egyház hirdet; nem mintha nem volna neki is kulturája, csakhogy annak alkotó elemei nagyjában a XIII. században nyerték meg klasszikus kifejezésüket. Mint ahogy volt idő, amikor az egyház a politikai és társadalmi élet terén egy haladó, progresszív szellemű tényező volt, úgy kulturája is egy időben Nyugat-Európában a legnagyobb és legértékesebb szellemi hatalom volt. S ugyanaz az ok, amely előidézte, hogy az egyház politikai és társadalmi ideáljai a múltban vannak, idézte elő azt is, hogy művelődési eszményei is egy rég letűnt korszakba vezetnek vissza. Az egész újkori műveltség úgy anyagi tartalmánál, mint az ezt átjáró szellemnél fogva olyan utnak nevezhető, amely elvezet Rómától. Ezt tanította és tanítja ma is a római egyház, amikor a korunk nevezetesebb tévedéseit összefoglaló Syllabusban a LXXX. tévedés gyanánt azt a felfogást jelöli meg, amely szerint »A római Pontifexnek ki kell vagy ki lehet békülnie, vagy meg kell, vagy lehet egyeznie a haladással, a liberalizmussal és a modern civilizációval«. Mivel mindezek, s első sorban a modern civilizáció kulturértékek, sőt a kulturérték, a harc, amely az egyház ellen e végből folyik, méltán megérdemli a kulturharc nevet.

Az egyház korán felismerte a tudomány fejlődéséből reá-háramolható veszedelmet: üldözte az új igazságok felfedezőit és hirdetőit. Amíg volt hatalma hozzá, magukat az embereket égette meg; mikor ezt már nem tehette: könyveikét.

* Idézve Paul Grünebaum Ballin: La séparation des Églises et de l'État. Étude juridique. Paris, Société Nouvelle d'Édition. 135. Lap. Ugyanígy viszonyokat ír le Jean Vernant: La crise religieuse dans les campagnes de la Brie. Pages Libres 1804. okt. 1. számában.

Majd kísérletet tett arra, hogy megtompítsa az új igazságok hegyét, kivegye méregfogukat. Ezért vették a XVII. században a jezsuiták kezükbe a közép és felsőoktatást, az új igazságok termelő és továbbadó helyeit. De mindezen gátak gyöngéeknek bizonyultak: a hatalmas áradat keresztülfőrt rajtuk s szövetkezve az új társadalomban létrejött új politikai erőkkel, megteremtette a francia forradalmat, amely az új világfelfogásnak gyakorlati alkalmazása volt. A pápa azonnal felismerte a forradalmat mozgó elvek veszedelmes természetét és állást foglalt ellenük. VI. Pius 1791. április 23-án kelt levelében elítélte az emberi jogok kiáltványát, mint a vallással és társadalommal ellenkezőt; 1790. március 29-iki allocúciójában kárhoztatta, különösen a lelkiismereti szabadságot, s később a gondolkodás és sajtó szabadságát. Majd rosszalta a szabadság és egyenlőség forradalmi jelszavait, mivel a szabadság szerinte csak megrontja az elkeket és erkölcsöket, az egyenlőség pedig aláásván a tekintély elvét, megbontja a társadalmi békét. XVI. Gergely pápa 1832-ben kibocsátott Mirari vos kezdetű enciklikájában deliriumnaknevezi azt a véleményt, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság minden embernek oly joga, amelyet minden jól szervezett államnak hirdetnie és biztosítania kell és hogy a polgároknak teljes szabadságuk van arra, hogy a szónak, nyomtatásnak vagy másnak az útját nyiltan és nyilvánosan kifejezhessék véleményeiket, bárminők is azok, a nélkül, hogy az egyházi vagy világi hatóságnak joga volna ezt a szabadságot korlátozni. Azonban nemcsak a hivatalos egyház állott erre az álláspontra, hanem felléptek a theokratikus felfogás nagy elméleti s többnyire világi igazolói is, akik elvetvén a francia új társadalom alapelveit, nyiltan és bátran hirdették az egyházi hatóságnak a világinál való előbbvalóságát, mint Montalembert; akik magasztalták az inquizióciót és a vallási türelemben az isteni törvény megsértését látták, mint Lamennais; akik azt hirdették, hogy a katolicizmus az abszolút igazság lévén, joggal kényszeríthető rá mindenkire s hogy megölve a bűnöst, nem teszünk egyebet, mint igazi bírāja elé állítjuk, mint de Bonald; akik azt vallották, hogy a vallomáson kívül két oszlopa van a társadalmi rendnek: a trón és a hóhér, mint de Maistre.

Mindezeknél azonban sokkal határozottabban és rendszeresebben foglalta össze az új műveltséggel szemben elfoglalt állásponatot IX. Pius pápa, aki különböző nyilatkozataiban, tanításaiban minden részletre kiterjeszkedő módon hívei elé tárta a tudományos világnézet tévedéseit s az egy-

ház igazságait. Anatole France írta valahol, hogy Franciaországban jóformán senki sem tudja, micsoda a pápa, s ezért tárgyalnak vele és gondolnak arra, hogy meg is egyezhetnek vele. Ha nem volna merész dolog, azt is lehetne mondani, hogy azt sem igen tudják, mit kell hinnie s hogy kell gondolkoznia a katolikus embernek. Legjobb volna minden elmélkedés nélkül közölni e célra a De Ecclesia, De Fide, a Syllabus és a Quanta cura szövegét; nincsen ezeknél hatalmasabb szellemi fegyver a szabadgondolkodás teriesztésére. De hely hijján csak néhány mutatványra szoritkozom.

A De Fide szerint nem lehet ellentét a hit és ész között; ha néha mégis támad ilyen ellentét látszata, ez onnan van, hogy a hit miszteriumait nem jól fogta fel az ember és észnek nézte azt, ami csak az ész eltévelyedése volt. Következésképen a tudománynak azon tanai, amelyek az egyház nyilatkozatai szerint a hit tanításaival ellenkeznek, tévesek, s csak az igazság leplébe takaróznak. Az egyház nem ellensége a tudományok helyes szabadságának. De egyuttal gondja van arra is, hogy ne ütközzenek össze az isteni tannal, hogy ne lépjék túl határaikat s ne zavarhassák meg az isteni kinyilatkoztatást.

A De Ecclesia 6-ik pontja szerint átkozott legyen »aki azt mondja, hogy az a türelmetlenség, amellyel a katolikus egyház számüzi és elítéli a közösségből kivált vallásfelekezeteket, nem isteni parancs, vagy azt, hogy a vallás igazságáról csak véleménye, nem pedig biztos tudása lehet az embernek és hogy ennek következtében minden vallásnak írğa van arra, hogy az egyház eltűrje«; 12-ik pontja szerint átkozott legyen, »aki azt mondja, hogy Krisztus urunk csak arra adott hatalmat az egyháznak, hogy tanácsával vagy rábeszélésével vezéreljen, de nem egyuttal arra is, hogy törvénnel parancsoljon és kényszerítsen s hogy külső ítéletekkel és üdvös büntetésekkel megfékezze a vétkezőket és lázadókat.«

A pápa más allokucióiban egymásután ítélte el az emzetségek elméletét, az általános szavazati jogot, a filozófiának és tudománynak követeléseit, a vallástól független erkölcztant, az ész szuverénításának tanát: szóval minden elvet, amelyen a modern civilizáció és állami meg társadalmi életünk felépült. Valóban el kell ismerni, hogy nagy bölcsesség és nagy igazság van a Syllabus utolsó fentebb már idézett tételében: nagy tévedés azt hinni, hogy a római egyház kibékülhet a modern civilizáció szellemével.

SZAKADÉK SZELÉN

Néha, magános órán, vagy ködös napokon, a csüggedés és sajnálkozó melankólia érzése üt tanyát a lelkemben és a kétség fölrebbent variuseregének károгásától hangon az öntudatom. A világ kialakult intézményeivel, megalapozott itéleteivel, kipróbált módszereivel harcban álló embernek akadnak néha-néha ilyen látogatói. Aki a jövendő nagy hadseregében szolgál, annak el kell vetnie magától a mult és jelen seregének egész fegyverzetét. Jó öreg páncélok, sisakok, lándzsák nélkül meztelen testtel kell hadba vonulnia. Rosszak, fogyatékosok, nyomják az embert ezek az ódon fegyverek, amelyeket készen kapunk s nem magunknak kell kikovácsolni őket az ütközet hevében, félkézzelet, sután, sebtében. Akit meggyőződésének utmutatása, vérmérsékletének sodra vagy érdekeinek ösztönzése az új világ hadseregébe sorozott be, annak lelkében el kell szakadnia a multnak egész kincstárától, egész lomtárától. Az országuatról, amelyet tömérdek előttünk élt ember lába taposott simára és tolakodása dagasztott szélesre, járatlan utakra kell térnie. Az új ut emelkedése nagyobb, de mily szűk és mennyit kell küzdened, amíg járhatóvá lesz a sokak számára! A nagy ember-országuat pihenőhelyei, menedékházai, vizsgálát vizü for-a világ csodái, ha izgatóan toppannak elibed némely kérdő-rásai nincsenek itt sehol. Ha ámuló szemed elé odaékelődnek jelek: nincsenek minden mértföldnél szolgálatodra a bevált módon dolgozó csodafejtők és kérdőjel-hüvelyezők, mint amott, akik, ha nem is tudják rozsdás kulcsaikkal kinyitni a zárat, de legalább megforgatják bennük. S a rokkant inu, lecsukódó pilláju utaslegény a forgó kulcs láttára azt hiszi, kinyitott a nagy zár és megyen tovább. A te számodra, én szegény katonám, a kérdőjelek és titok-zárak megsokasodtak, de a régi kulcsokat mind elhajítottad vagy eladtad őket az ócskavasasoknak. Egyedül vagy.

Karácsony este van. Sok-sok millió ember a vallásos kégyelet érzéseivel ünnepel s hiszi, hogy ezen a napon megszületett hajdan az emberiség megváltója. Te el tudod képzelni, milyen melegség, milyen megkönnyebbülés, milyen adósság-megszabadulás lehet azokban a zsupfedeles lelkekben, ahol ezt hinni tudják. Minő vigasztalan vagy te azokkal

-szemben, te, aki látod, hogy a megváltás nem lehet átruházási üzlet, nem intézhető el ügyvédi vagy papi meghatalmazás útján, de szenvedései és küzdelmei Golgotáját végig kell járnia minden embernek, hogy azután akkor — se legyen megváltva. Ha úgy egyszerre körüléd gyűlne mindaz a lélek, aki megváltóját látja az Ur Jézusban, úgy állnál, mint a magános szikla a tenger hullámai között, amelyek vagy tudomást nem vesznek róla, vagy dühös haraggal verik, marják, ostromolják. Egyedül vagy.

A véletlen, a dolgaid belevisznek a tömegbe, amely valamely nemzeti vagy hazafias ünnepet ül. A sok fogatlan beszéd, elkopott ének lassanként valami mámortikeltő hangulattá sűrűsödik össze és egyszerre azt érzed, hogy mint a szél a kalásztengeren, úgy suhan végig az egybeverődött embereknek a lelkén valami egyfajta érzés és ragyog föl a szemükben régen rakott máglyáknak kései tüze. Téged nem mozdít meg az ő lelküket megringató szellő és a régi máglyatűznek fojtott szagát érzed csupán. A nagy kapocs, amely összefogja mindezeket az embereket, hozzád nem nyújtja el a fogát. Elkerültél olyan messzire, ahová az nem ér el. Megint egy emberi közösség, amelyből kimaradsz, egy csomó odaadás, melynek számára semmid sincsen és amelynek nincsen semmije a te számodra. Egyedül vagy.

Mint az örvény tölcserében a víz, úgy kavarg és forr a lelked minden indulatja, amikor déli harangszó után elmégysz egy készülőben lévő ház állványai alatt. Főlnézel és ott látsz rajt kuporogni férfit, nőt vegyest, amint piszkos kézzel, tégalportól meglepett ruhában költ el valami hitvány, hideg és izetlen eledelt. Fáradságtól megtört, munkából kiszarolt testük, szomorú otihontalanságuk a hazasiető emberekben annyi figyelmet sem kelt, mintha egy bérkocsis lovának megbicsaklik a lába. Nem mond nekik semmit az állványról lelógázó láb, nem panaszkodik nekik semmiről az asztal, a teríték, a szék, a tisztaság hiánya. Tudomásul veszik, mint a világ legtermészetesebb, legmagától értetődőbb dolgát, hogy ők azért jöttek a világra, hogy terített asztalnál ebédeljenek, emezek meg azért, hogy mocskokban és téglaportban. Ha szóba állasz valakivel a hazasietők közül és óvatosan, félve a kinevetetéstől, beszélni akarsz vele erről, megint érezned kell: kiszakadtál a világukból, nincsen se közös hitetek, se közös vallástok. De nincsen közös főlháborodoástok sem. Egyedül vagy.

Sokszor magános, legtöbbször szegény és gyöngé ember is vagy, aki így kiszakadtál a megállapodott értékek világából.

Harcban állasz az Istennel, akit lázadó öntudatod le-
taszított a legszilárdabb trónról, amelyen ülni lehet; a bu-
taság fáijából kifaragottról, a félelem párnáival kirakottról.

Harcban állasz a nemzettel és hazával, amelyből egy-
szörnyű kalodát csináltak a jólakottak és megérkezettek. És
azt kell kérdezned, nem kell-e ebben az esetben a fürdő-
vizzel együtt a gyermekeket is kiönteni? Nem nőtt-e annyira össze
ez a két fogalom! a börtönnel, a kaszárnyával, a vármegyey-
házzal, hogy üres marad, ha ezeket kiüzhetné belőlük vala-
mely nagy igézés?

Harcban állasz a jónak és rossznak töméntelen nemzedék
használatától kiformáit, a sokak szenvedésével és a kevesek
örömeivel megszentelt formáival. Hiszen eszmévé finomult os-
torok gyűjteménye a szemedben az emberi erkölcs tan minden
parancsa.

Oh mi, szegény és merész fordított Donquijotte-ok, akik
nem vasból való fegyverekkel hadakozunk szélmalgom-ellen-
séggel, hanem szellőnél is lengébb szövetű álom-fegyverek-
kel törünk rá a nehéz és igazi bástyafalakra! Minő esz-
telenség, minő vakmerőség és minő kárvallás ez a küzdelem!
Esztelenség: mert a bástya sok millió ember veritéké-
ből az emberi természet mélyére néző mérnökök munkája
mellett készül. Vakmerőség: mert ki hiheti azt, hogy az
élők, még ha mind összefogódznának is, maroknyi seregé-
nek igazuk lehetne a holtaknak elgondolhatatlanul nagy dan-
dáraiva! szemben. Kárvallás: mert az életen való biztos és
zökkenőtlen átutazás helyet kisiklások, megrokkánások és
összeesések sorozataivá lesz az élet. Könnyörtelen és zsaroló
vámszeoők állják el az új világnak minden kapuját és ki-
fosztani akarnak mindenedből.

És mégis ebben az esztelenségben van benn az ilyen
egyedülvalóság számára az életnek minden értelme! Ez a
vakmerőség az élet igazi értékének fokáról nézve az egye-
dül megfontoltság! Ez a kárvallás a legfőbb és legizesebb
haszon! Elszakadva a megérkezettek és jóllakottak világá-
tól, a bus egyedülvalóság szigetéről kilátás nyílik arra, ami
nagyobb és több, mint a hitnek, a nemzetnek, az erkölcs-
nek világa: a szenvedés és nyomor tengerére. Aki elsza-
kadtál mindentől: a lelked mélyét is megreszkettető közös-
ségben: találd magadat a nyomorgókkal és szenvedőkkel.
Minden bajuk, minden jajuk ott vonaglik, ott ordít a lel-
kedben és benne élsz egyszerre a legnagyobb közösség-
ben, amelyet emberi elme elgondolni tud: a nyomor és szen-
vedés közösségében. Elveszítetted az istent, elveszítetted a
hazát, elveszítetted a közkeletű erkölcsöt, de belé nőttél a

szenvedő emberek közösségébe. Mindenütt, ahol emberek éheznek és szomjuhozna: ételt, italt, igazságot, szépséget, világosságot, mindenütt ott vagy és az éhségedben és szomjuságodban benne perzsel minden öntudatos vagy még alvó, föl sem ébredt vágya a szenvedők és nélkülözők világának. Mindenki a te fajtád, a te testvéred, aki szenved és nyomorog. Vele szemben ledőlnek az egyéni lét korlátai és belé olvadsz az emberi szenvedésnek a föld északi sarkától a délig elnyúló nagy testébe és vonaglasz minden fájdalma miatt és vérzel minden sebéből. Ennek a látása szorit ki a lelked ünnepnapi nehéz hangulatának föltámadásakor minden mást az öntudatodból és gyűlöleted, amellyel az erkölcsöt, a művészetet üldözöd, csak a fonákja a szeretet, részvét és odaadás ama nagy erőinek, amelyek rángatják és üzik a lelkedet. De mennyivel különb vagy mint az isten, aki nemcsak felelős szerkesztője, de közömbös olvasója is a világ-ujsnak!

Jó uton vagyunk mindannyian, mi a kivert, a magános, a bus és merész emberek, akik hirdetjük a Bergeret ur evangéliumát:

Egyetlen koldus kinyujtott keze eltakarja a Place de la Concorde minden szépségét. Egyetlen éhező megöli az Istent, a hazát, a nemzetet, az erkölcsöt.

TARTALOM

Kunfi Zsigmond	3
Marx	5
A marxizmus	11
A világ organizációja	19
Emberteremtés	25
A mélységből	30
Az alkohol a kapitalista társadalomban	33
Bebel	36
Tolstoj	40
Római egyház és a modern művelődés	44
Szakadék szélén	59